PROF. S. CHELOUKHINE.

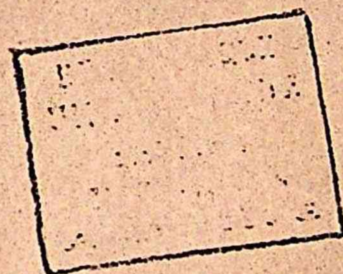
LE TRAITÉ DE VARSOVIE ENTRE LES POLONAIS ET S. PETLURA

21. IV. 1920.

Проф. С. Шелухин.

Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

ПРАГА. 1926

В-во „Нова Україна".

29/XI 97 – СВ
29/XI 97 – СВ
[illegible] – V 98 – [illegible]
30/V 98 – СВ
27/XI 02 СВ
10/2.03 [illegible] 121

PROF. S. CHELOUKHINE.

LE TRAITÉ DE VARSOVIE ENTRE LES POLONAIS ET S. PETLURA

21. IV. 1920.

Проф. С. Шелухин.

Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

ПРАГА. 1926

В-во „Нова Україна“.

С. ШЕЛУХИН.

Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

Я не буду розглядати обставин, при яких утворено Варшавський договір 21 Квітня 1920 року між Поляками й Симоном Петлюрою. Це питання обовязкове для історика, а для правника в даному разі воно було б потрібним тільки в цілях суду над авторами договору, коли б було поставлено обвинувачення в злочині проти осіб, які творили його. Цих цілей я собі не ставлю.

Це договір міжнародний. Тому обовязкове для правника при розгляді звичайних договорів питання про добре сумління та свободу, про добрі наміри сторін та непримушеність волі з її свободою — це питання в сучасних умовах понять про міжнародні взаємовідносини та міжнародні договори, на превеликий жаль і на людське нещастя й лихо, не має рішаючого значіння. Переможеного війною, проти його волі, бажання й свободи, часто примушують підписати договір з умовами не тільки противними вимогам етики й справедливости, а просто жахливими, і такий договір все-таки зостається дійсним і чинним. Етика міжнародного права стоїть незмірно нижче етіки цивільного права для звичайних громадян, як суб'єків приватно-правних відносин.

Я маю собі завданням зробити юридичний аналіз договору 21 квітня 1920 року з формального й матеріяльного боку, з метою виясннти його правосилість та відношення до інтересів Української нації, щоб вирішити, як повинен ставитися до цього договору Український нарід, як мусить поставитися до його й що мусить робити всякий, хто почуває себе членом українського народу та вважає, що на ньому лежить громадський обовязок чесно й твердо-непохитно стояти на сторожі інтересів Української нації. Це сфера реального вияву патріотизму. Мене цікавить формальний бік і матеріяльний зміст договору, а не особи, які творили його, з їх власними перспективами, інтересами, намірами, почуваннями, стремліннями, завданнями.

Чим кермувалися особи, які виказували себе представниками україн-

ськпх інтересів, чи прийняли вони умови договору по добрій волі і з добрими намірами, чи примушено, чи з злою волею, чи з розумінням свого поступовання, чи по своїх інтелектуальних засобах самі не розуміли того, що робили — це питання і важливі, і цікаві, але ми їх не розглядатимемо. Що до приватних інтересів цих осіб, то муситимемо торкатися їх тільки там, де з ними ототожнювалися інтереси нації або ними підмінювалися ці інтереси, та й то ми торкнемося їх постільки, поскільки цього вимагатимуть інтереси Української нації для висвітлення їх і відмежовання. Справу ми хочемо розглянути незалежно, як від осіб, так і від обставин та умов моменту. Хотілося б нікого навіть не називати.

Договір 21 квітня 1920 року, не мавши з правного боку ніякої сили, вже коштує Україні дуже дорого. Вона вже оплатила його своїми інтересами, великими бідами, кровью, життям і долею синів свого народу та територією. З того договору Україна нічого доброго для себе не мала та й мати од його не могла й не може, а в будучім узурпації, зловживання й махінації з цим договором загрожують їй ще більшими бідами, крівавими наслідками, різанням живого національного тіла і навіть нищенням Української нації.

Маємо не тільки моральні, а всі правні підстави відкинути цей договір, утворений без уповноваження й проти інтересів українського народу, з усіма наслідками, які сталися й можуть статися, як неправний, юридично порочний в своїй основі й походженні, а тому не дійсний для правного виконання, а для Українського народу ні до чого його не забовязуючий.

Відновити порушені права Української нації, утворити для них гарантії чи допомогти цьому, і попередити прикрі можливости в майбутнім од цього злочасного договору лежить на найближчих обовязках кожного чесного українця.

В цій справі, як і взагалі в цілій національній справі, треба кермуватися принципами свободи національних інтересів, не сходивши з морального грунту справедливости й вимог загальнолюдської етіки.

Всякий, хто дбає, щоб нація, до якої він належить, була вільною, незалежною, суверенною, той мусить організувати й направляти свою працю так, щоб вона вела до цього, а не противно. Нація тоді вільна, незалежна, самостійна, коли вона сама хазяїн над своїми інтересами, якими наповнюється її життя і в яких вона розвивається. Коли над її інтересами панує й распоряжає не вона сама, а хтось сторонній, коли її інтереси в їх задоволенні підлеглі й залежні хоч би навіть в формі чужого втручання в них, дозволу, згоди, контролю, то та нація вже не має повної свободи і в своїй хаті не хазяїн, бо не має в ній, по виразу поета, «своєї правди, і сили, і волі». Взагалі все, що хоч би і в найменшій мірі звязує націю, те вже зменшує її свободу і робить націю підлеглою, залежною.

По цій причині дбати про емансипацію, свободу й державність нації — це перш за все дбати про внутрішнє і міжнароднє унезалежнення її інтересів у найбільшому обсягові. Очевидно, сюди входять і гарантії.

Таким чином, хто жертвує інтересами своєї нації для кого б там не було і для яких би там не було цілей, хто віддає їх на чужу волю, ставить їх в чужу залежність, поступається ними — той працює на поработщення нації. Сюди відносяться всі чисто інтереси нації, як матеріяльні, так і

духовні, інтереси державні, нутрішні і зовнішні або міжнародні, політичні, територіяльні, моральні, соціяльні, економічні, культурні, національні, релігійні, просвітні, торгові, мілітарні, хліборобські, промислові і т. д., і т. д. Для свободи нації принципіяльно має значіння кожен інтерес, навіть найменший. Розуміється, для нації її інтереси далеко не рівноцінні. Найголовніші ті, без яких не існує нації, державности, суверенітету, незалежности, свободи.

Ми не маємо потреби розглядати в цілости всю правову теорію інтересів. Обмежуємося необхідними для нашої теми.

Як не допустимо будувати свободу одної нації на поневоленні їй другої, на винародовленні, визиску й нищенні якої б не було нації, так не допустимо також будувати свободу одної частини народу не тільки на поработщенні їй другої частини, а навіть на зменшенні прав одної для збільшення прав другої частини.

Очевидно, що ті нації, які будують себе на фізичнім, моральнім, економічнім, політичнім, територіяльнім, національнім визиску й нищенні другого народу, творять злочин перед людством, для якого вони цим роблять себе паразитами, розбійниками, ворогами, бо нація — це люде, а людство — це сумма націй, народів. Безперечно, що всякий, хто їм допомагає в їх злочинстві, тим самим бере участь в злочині і теж творить злочинство.

Нормально обовязки можуть сполучатися тільки з правами. Тому рівноправні меншости в державі мають обовязок працювати на державу, яка їм забезпечує рівноправність з більшістю. Ця праця, завдяки рівноправію, є працею і на них, а не проти них та їх національности. Очевидно, де не має рівноправности для меншости, там вимагати несення обовязків од меншости значило б вимагати піддержання насильства проти себе і для свого поработщення пануючій більшости. Ці вимоги може ставити тільки той, хто визнає і в сучаснім житті інститут рабства людей. — Живучи серед чужої нації або в чужій державі, кожен має обовязок працювати й для другого народу, не зраджуючи інтересів своєї нації, бо в цім не має порушення інтересів свого народу і моралі. Такого співробітництва вимагає загальнолюдська солідарність.

Так ми підійшли до питання про орієнтації політичного змісту.

Єдина природна, чиста, завше етична, стала, певна і незмінна орієнтація — це орієнтація на свій нарід, його сили і національні його інтереси. Тільки в цій площі не має обману, кривди, зради, загрози чи небезпеки свободі й незалежності. Це єдиний певний шлях і тільки на цій орієнтації можна збудувати собі програм діяльности і утворити правдиву перспективу будучини. Це зливає життя й долю діяча з життям і долею народу. Так утворюється в роботі звязок і з вічністю, бо нація вічна. В природі ніщо не пропадає і безслідно не зникає, тому й нація вічна, хоч би її й нищено. Але орієнтуватися на свою націю взагалі можуть тільки ті, хто поважає її, вірить в її будучину і має надію на її сили. Це істинні демократи в чистім і істиннім значінні цього слова, це національна частина народу. Вона завше з своїм народом і її робота ніколи не розминається з народніми інтересами й не суперечить інтересам нації. Вона не купуватиме і не здобуватиме собі щастя й задоволень коштами, які творять для нації пони-

ження, поработщення, нещастя, визиск, позбавлення свобод і можливостей життя й розвитку.

Це зовсім не означає неґувати чужу допомогу взагалі. Чужа допомога в формі взаємного співробітництва для спільних інтересів і спільних цілей свободи, в умовах однакової взаємности, справедливої компензації і з підпорядкованням принципові свободи національних інтересів та гарантій для них — це річ натуральна і цілком допустима. Але єдиний фронт з ворогом, який спановує інтересами хоч на хвилину, не допустимий, а ще більш коли цей ворог зараз же по осягненні першої союзної цілі йде в похід проти союзника, тільки до цього осягнення припинивши в собі акції ворога. Така орієнтація ніколи не кінчається добром, за неї звичайно платяться всякими потерями, незалежністю, державністю, свободою. Тут сама допомога робиться не ради помочі, а ради збільшення цим встрявання своїх сил і можливостей.

Орієнтація на чужу державу, чужий уряд, чужу організацію звичайно вимагає тяжкої росплати інтересами й коштами своєї нації, включно до незалежности, свободи і навіть життя.

Для України завше були й досталися найбільш шкодливими орієнтації на Москву, Варшаву, Ватикан, який був незмінним союзником Варшави, а з деякого часу робиться союзником і Москви. Вони на протязі всієї своєї історії мали й далі мають одну ціль: нищити Українську націю всіма засобами, бо це потрібно для їх еґоїстичних інтересів, противних інтересам людства, свободи, прогрессу, культури, цивілізації, моралі. Нищити асиміляцією, державно, національно, культурно, економічно, нищити у всіх виявах матеріяльного й духовного життя нації, щоб навіть імени її не досталося. Вже цього досить, щоб вважати орієнтацію на кого б не було з них не тільки не допустимою, а спрямованою проти Української нації. Навіть допомога з їх боку була й буде завше так спрямованою, щоб оплутати, знесилити й поработити собі й своїм союзникам.

Цей напрям існуватиме доти, аж коли підвиситься значно рівень польської й московської духовної культури, яка у них все ще в стані примітивизму. Практика правового життя цих народів і побудова їх взаємовідносин з иншими народами на принципах переваги грубої матеріяльної сили, якими моральні основи взаємовідносин виключаються, є кращим тому доказом. Те, що у поляків не має ні єдиного свого кодексу законів, а нація живе сіма чужими кодексами й по цей день і регулює взаємовідносини в самій собі чужим правовим думанням, а не своїм розумом, є другим об'єктивним потверженням низького рівню духової культури нації. Все, чим проявила себе московська нація під час царизму і чим проявляє себе з перших днів революції й по цей день, свідчить про низький рівень її духової культури. Окремі особи —це не нація. Навіть між примітивними народами можуть появитися геніяльні і високо культурні особи. Вони ще не є нацією. Культурно ні московська, ні польська нація українській нації дати нічого не можуть і своїми полонізацією та москвізацією несуть тільки пониження української культури.

Орієнтація на Москву і Варшаву — це орієнтація на їх примитивизм, їх грубу матеріяльну силу, їх претензії та їх претенціозність. — В цій

політичній концепції живе смерть Українській нації. Орієнтація на них — це орієнтація на свою смерть, — на своє лихо і нищення.

Що до політичної орієнтації на особу, то ця орієнтація може бути тільки у тих, хто не поважає свого народу, не вірує в його сили і не має на його ніяких надій. Нація в цім випадку не суб'єкт, а об'єкт, цілі еґоїстичні, праця авантурницька. — Люде з такою орієнтацією порабощають себе тій особі, на яку орієнтуються, і звязують себе з нею, з її роботою й напрямком цеї роботи, з її розумом, передбаченістю, знанням, поведінкою, відношеннями, орієнтаціями, звязками, особистими прикметами і нарешті з самою долею тієї особи. Фатальні помилки, невисокий рівень інтелекту, компромітація, божевілля, смерть цієї особи — і од всього того, що творила орієнтація на цю особу й що було звязане з нею, не зостається нічогісінько.

Національні інтереси і орієнтація на свою націю — ось основні кермуючі принципи, директиви і критерій національної роботи. Ці принципи і не зрадять, і не заведуть. Їх і тільки їх повинен держатися кожен національний діяч, як кермуючого компасу для напряму в його праці, в організації її, в своїй поведінці, поступованні, взаємовідносинах, при утворенні союзів, договорів, звязків, єднань, при компромісах, при установленні компензацій, еквівалентів, рівности, і т. д. Тільки вони психологічно завше держатимуть в орбіті національних ідеалів, починаючи з ідеалу Соборности Української нації, де б не були її діти — чи в Европі, чи в Америці, чи в Азії, чи де-инде, тільки вони завше нагадуватимуть і промовлятимуть про державність, незалежність, суверенність, свободу, як ціль праці. Тільки вони завше перестерігатимуть од всього, що й саму свободу може зробити тільки номінальною, словами та формульовкою без матеріальнаго змісту, фікцією, обманством...

Не слухатися вказівок цього компасу в морі українського народнього життя — значить іти манівцями, на осліп, і впасти. А сліпі, взявшись вести сліпих, і самі падають, і тих, кого вони ведуть чи хто йде за ними, заводять в лихо, в прірви й безодні нещастя. Стара істина, яка попала і в Євангеліє висловом про сліпих вождів, як пересторога.

Є мудра українська народня примовка: «Коли не піп, то не лізь у ризи». То б то: не встрявай у те, до чого непідготовлений, з чим не здатен справитися, чого не розумієш. Просто — не берися не за своє діло. На жаль, і ця істина, здається, така проста, для зрозуміння її вимагає вищого інтелекту і вищого сумління. Амбітники та авантурники не визнають її.

Для міжнародньої державної праці семинарська наука до кадила й кропила занадто малий ценз, як і ценз провінціяльного адвоката, або мирового судді якогось закутку, або гімназіяльного учителя, хоч і дипломованих університетом. Самого цього занадто мало не тільки для того, щоб панувати над обставинами й умовами широкого державно-національного життя і визвольної боротьби, а і для того, щоб стояти на одній дошці рівносилої сторони з досвідченим представником другої нації чи держави. — Такі вожді — сліпі, хоч би і вважали сами себе видючими, свідомими. Такі «вожді», коли це не самородок-геній, не мають в собі внутрішньої сили творити обставини й умови, потрібні для свободи. Противника вони можуть купити, але не переконати й не примусити. Вони самі завше стають

играшкою і знаряддям в руках хитріщих і робляться рабами обставин та умов, ідуть манівцями і заводять всіх, хто з ними чи довірився їм. В ролі «вождів» працювати для національної свободи вони абсолютно не здатні, навіть тоді, коли поступали б по совісти. Виправдування обставинами це для «вождів» осуджуючий аргумент, бо тим самим провід і творчість клалися б на обставини, а не на «вождя», і в цім було б визнання, що умови й обставини вище за «вождя», а вождь нижче за них. А коли нижче, то наперед ясно, що й справитися з ними та побороти їх чи дати їм хоч якийсь свій напрям він не може. Який же він після цього «вождь», отаман, голова, міністр, дипломат! Таких діячів сильніщі не тілько інтеллектуально, а й просто матеріяльно, завше переважають і в справах «обводять кругом пальця».

Це невелике відступлення я мусів зробити, бо без його дещо в договорі 21 квітня 1920 року було б просто не зрозумілим.

Договір, який ми розглянемо в головних його рисах, уявляє собою таємний акт, підписаний Петлюрою од імени Української Народньої Республики з Польською Республікою і приведений в части до виконання, яке було припинене незалежними обставинами, до цього часу ще ніде не публікований і громадянству невідомий, за виключкою причетких до його інтелектуально і технічно. Він є таємницею не тільки для українського народу, а і для членів Директорії, іменем яких творився.

Зацікавившись цим, бо договір називає учасником Директорію У.Н.Р., я навів справки у всіх членів Директорії: ні один з них зі змістом його не знайомий і не міг познайомитися. Один з них написав мені просто, що автори од них таїли цей договір!

Як заявив б. міністр Ніковський на зібранні послів У.Н.Р. у Відні 17 серпня 1920 року, цей договір було потаєно і од Ради Київського Громадського Комітету, коли Петлюра звернувся до його з проханням помогти йому утворенням міністерства по принципу діловому і персональному. Комітет задовольнив це прохання, щоб рятувати національну справу. Коли виявилося потаєння, то вийшло заворушення проти Петлюри, але вирішили не міняти постанови, бо в новій ситуації треба було ще більше рятувати справу. Зі змістом договору, по словам Ніковського, нові міністри познайомилися пізніше, та й то не всі.

Договір цей держався в такій таємниці, що коли один з закордонних уповноважених УНР. мав потребу познайомитися з ним і домагався цього, то йому дали перечитати якийсь инший папер, очевидно, зарані виготовлений для таких випадків. Цей уповноважений в цім переконався тільки недавно, коли прочитав договір у мене.

Я маю копію його випадком, Р. 1918, під час мирових переговорів України з Московією, я вів їх з українського боку. Переговори були не закінчені. Натурально, що під час Ризьких переговорів покликали мене взяти в них участь. Зрікшись по принципіяльних мотивах брати участь в уряді гетьмана Скоропадського, я взяв на себе в 1918 році ведення мирових переговорів в інтересах Української нації. Не приймаючи ніякої участи в уряді, який перестав бути урядом УНР. і зробився урядом Петлюри, я поїхав обороняти інтереси Української

нації в Ригу. Коли в Варшаві виявилося, що мене покликано для ширми, то я рішив вернутися. Тілько настоювання кількох людей, яких я поважаю, переконали мене, що я у всякому разі мушу їхати в Ригу. Особливо настоював на поїздці один з міністрів, який потім цілком розійшовся з Петлюрою. Од мене, очевидно, таїлися, і я не ма внавіть потрібних інформацій. З договором, про який пишу, я не міг познайомитися. Тільки перед моїм від'їздом з Варшави в Ригу один з міністрів, солідарний з Ніковським, дав мені копію договору, власноручно переписавши його. Держав я цей документ окремо від инших паперів, які відносилися до справи в Ризі. Вернувшись з Риги в Віден, я заслаб. Секретарь розібрав мій чемодан з паперами, підшив їх до міста і одвіз в Тарнов. Видужавши, я договору не знайшов у зоставлених паперах. Виявилося, що і в Тарнов його не взято. Я став думати, що десь загубився. При повороті я переїхав шість митниць, з яких на трьох особливо пильно розглядали мої папери, яких у мене було багато. Став думати, що десь при однім з цих переглядів папер не поклали до міста і він загубився. В січні 1926 р., переглядаючи Ризькі часописи з отмітками про переговори, я в одній з них знайшов договір. Очевидно, при митнім перегляді його засунули в часопис та ще так, що не рогорнувши часопису, не можна було й знайти. Тепер, хоч з запізненням, я його оголошую в цілях оборони інтересів Української нації.

Зостаючись таємним від українського народу, цей договір не був таємницею від ріжних міністерств закордонних справ і дипломатів тих держав, перед якими польська дипломатія використовувала його проти Галичини, Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя, населених українським народом, і взагалі проти свободи, незалежности й інтересів української нації в її частинах і в цілому.

Використала його Польща й перед своїм контрагентом в Ризі під час мирових переговорів в жовтні 1920 р., домагаючись од большевиків уступки для Польщі української території з українським населенням в межах визначених в договорі з Петлюрою, який визнав польські претензії і в тім договорі погодився їх задовольнити. Цим визнанням Петлюра одшматував од України коло 162.000 кв. кілометрів території з населенням коло 11.000.000! З такою справою очевидно треба було таїтися і з нею таїлися остільки, що під час виступу в Лізі Націй в листопаді—грудні р. 1920 представник уряду Петлюри, посилаючись в потверження прав останнього між иншим і на договір 21 квітня 1920 р., в свойому меморіялі обминув сказати про територію і населення України, бо оголошення цих даних виявило б Українцям, що договором віддано Полякам пяту частину України!

Таємниця цього договору потрібна була тільки Полякам та українським авторам його, а ніяк не Українському народу. Потрібна була для того, щоб заінтересований в тім Український нарід, живе тіло й територію якого безправно шматували, не питаючись у його, не знав би, що робиться проти його за його спиною і не міг би своєчасно захистити себе. Для українських авторів договору ця розголоска поклала б кінець їх самозванству й самочинству та спекуляції іменем Українського народу.

Було б помилкою думати, що цей договір, використаний Поляками проти інтересів Української нації, став для Польщі тільки шматком па-

перу. Заволодівши чужою територією від двох неправомочних контрагентів — Петлюри, а потім большевиків, і одержавши від них відповідні папери, Польща виставляє себе правним володільцем перед цілим світом, щоб задавненням перетворити володіння - факт в володіння по міжнародному праву, а тим часом, коли б Український нарід схотів дошукатися своїх прав і проти насильства вжив би сили, то Польща всюди на українській території матиме свої фортеці, війська товктимуться по українській території і руїна війни визвольної впаде на українську ж, а ніяк не на польську територію.

Мусимо прийнятися за працю, щоб міжнародній трибунал знав про незаконність і недійсність договору 21 квітня з усіма наслідками юридичної недійсности акту, і прямувати до того, щоб поляки виплатили й винагородили населенню шкоди, яких наробили, використовуючи для неправного збогачення польської нації і нищення української нації цей незаконний договір з неуповноваженим і самозванним контрагентом. Беручи ж на увагу, що цей узурпаційний акт спричинився і став основою і для умов Ризького договору, то й цей останній, помимо всього иншого, вже хоч би на цих підставах юридично опорочується для українського народу і не може матиди його правосилости. Так мусить відновитися потоптане насильством, узурпацією та авантурництвом право українського народу на свободу, на відчужену територію, на всі відшкодовання. — Вже римське правове думання проголосило, що порочне в основі не може стати непорочним ні в розвиткові, ні в наслідках. Ця юридична істина перейшла і в християнську етику (Матв. 12-33, Ап. Павел до Римлян 11-16), щоб ті, хто зве себе християнами, кермувалися нею.

Очевидно, що насильство можна повалити й силою, у кого вона є. Так воно й робиться до цього часу звичайно між державами, народами і народностями. У мене річ про правні засоби й шляхи. Як правник, я тільки й можу говорити про правні основи і правні шляхи боротьби.

Переходячи до розгляду договору, не можу не заявити по щирости, що я дуже хочу бути тільки об'єктивним, хоч цей договір од початку й до кінця б'є по чуттю чести й гідности національної, по доброму імени й по інтересах української нації, живе тіло якої він ріже холоднокровно й шматує так, як це можуть робити тільки вороги життя, існування, свободи й розвитку українського народу.

* *
*

Договором 21 квітня 1920 р. одрізано від України і віддано Польщі величезний шмат української території, більш пятої частини її, з населенням, накладено на український нарід масу зобовязань, позбавлено його ріжних найважливіших прав, скасовано його попередні закони й права, понищено його свободи, утворено нову верховну владу над ним помимо його волі й участи в тім і без надбання яких би там не було прав для його.

Перше питання, яке напрошується навіть не правникові, а для правника обовязкове при розгляді всякого договору од імени юридичної особи, це питання: хто мав право і міг правомочно виступати 21 квітня 1920 р. в імени Української Народньої Республики для правосилости договору

такого змісту од її імени? Чи було це право у того, хто виступав од її імени або уповноважував на такий виступ? Чи цей виступ був у межах компетенції, чи самочинством, самозванством, узурпацією? Негативна відповідь на ці питання зробить зайвими всякі инші питання що до підстав правосилости цього договору.

21 квітня 1920 року Українська Народня Республіка не мала органу, який був би уповноваженим творити такі міжнародні договори, як цей договір, чи видавати кому б там не було уповноваження на заключення подібних договорів.

Здобувати права для нації можна і без уповноважень. Це обовязок кожного громадянина. Але поступатися правами народу, його територією, свободою й цілістю, накладати на його які б не було обовязки її виконання — на це потрібні відповідні уповноваження, без яких все те недійсне.

Коли в 1918 р. на Україні проти гетьмана, його уряду і німців вибухло народне повстання, Національний Союз послав до повстанців для кермування й проводу рухом Директорію з 5 осіб. Це був революційний орган, утворений тільки на цей випадок. Тому, як тільки повстання досягло своєї ціли, повстанці розійшлися по домівках, а Директорія з Революційним Комітетом та Національним Союзом скликала Трудовий Конгрес Українського народу, щоб скласти йому відчит та свої уповноваження і щоб він утворив на місце революційної леґальну владу.

По закінченні виборів, окрім тих місць, де їх не можна було перевести через умови війни, Конгрес зібрався в Київі в Січні 1919 р. і Винниченко, по постанові Директорії, в присутности всіх членів її, зробив од імени Директорії заяву перед Конгресом, що Директорія складає перед ним свою революційну владу. Після цього Конгрес два дні радився над питанням про утворення органу влади і тимчасової конституції. Коли зосталося два проекти, а саме: 1) доручити владу колегіяльній установі на чолі з М. Грушевським, по зразку з Малою Центральною Радою, і 2) доручити владу тим же членам Директорії в їх колегіяльному складі, то переважив цей останній проект з тим, що Директорія збільшиться шостим членом од Галичини. Після цього вироблено було тимчасову конституцію 28 Січня 1919 року в порядку спішности, бо військові події не давали можливости Конгресові засідати й працювати далі в Київі. Цю конституцію було надруковано, опубліковано і розіслано або роздано представникам чужих держав. Так треба було зробити неодмінно, бо Европа, хоч і приносить великі жертви богові насильства, а все таки остільки вихована в правовім думанні, що завше і скрізь звертає увагу на легальний тітул, легальні основи, правність, навіть тоді, коли хоче потоптати їх. Цього ніколи не треба забувати. Так перед Европою була заявлена легальна влада УНР., основана на конституції 28 січня 1919 року і звязана своїм походженням з Українським народом, який через свій виборний орган обрав її і надав їй свої уповноваження. Таким чином, революційної влади з моменту заяви Директорії перед Конгрессом не стало, вона з того часу перестала існувати, а законну владу утворено конституцією 28 січня 1919 року і обранням та уповноваженням од Конгресу. Це єдине джерело походження і єдина основа легальности влади Директорії УНР.

По конституції 28 січня 1919 р. організація тимчасової влади Україн-

ської Народньої Республіки така: до зібрання слідуючої сесії Трудового Конгресу, з огляду на небезпечний військовий стан, доручити адміністраційну владу і оборону краю Директорії УНР. і надати їй право видавати роспорядження, необхідні для оборони Республіки, з тим що ці роспорядження для перетворення їх в закони передаються на санкцію найближчій сесії Трудового Конгресу. Виконавча влада належить Раді Народніх Міністрів, яка складається Директорією і відповідає перед Конгресом, а в час перерви сесії — перед Директорією. В допомогу їм і для підготовки матеріялів для сесії Конгресу та для контрольних функцій утворено 6 комісій. Ініціятиву по скликанню сесії Трудового Конгресу доручено президії його. Нарешті, пп. 3 та 7 Конґрес дав інструкцію й наказ Директорії обороняти цілість території, самостійність і незалежність УНР проти всіх, хто посягатиме на неї, назвавши в числі їх і Польщу. Пп. 1 і 3 установлено одвічальність Директорії перед Конгресом.

Таким чином, Директорія по конституції є колегіяльною вищою установою, якій доручено оборону краю, з деякими функціями Верховної влади в сфері адміністративної діяльности. Не мавши права видавати навіть звичайні закони, а тільки роспорядження, які повинна подавати на затверження Конґресові, Директорія абсолютно позбавлена права творити які б не було закони основні, конституційні, або робити в цій сфері які б не було роспорядження, зміни, а саме що торкається елементів держави: верховної влади, її функцій, території, населення.

Закон надав Директорії право самій уконструвати свій внутрішній чисто технічний роспорядок. Ні Президента Республіки, ні Голови Директорії, ні Головного Отамана конституція не знає і цих посад не установила. Члени Директорії головували по черзі, тому й папери підписані одні Петлюрою, другі Винниченком, треті Швецем, як Головою. По цій причині правно ніхто не мав права титуловати себе постійним Головою Директорії, бо такої посади не установлено законом. Головний Отаман по цій конституції підлягав Директорії, як вищому органові. Але Директорія, бувши відповідальною і не мавши законодавчих і судових функцій Верховної влади, ніяк не є Верховною Владою.

Ця конституція 28 січня 1919 р. є єдиним джерелом леґального походження влади Директорії і її компетенції. Позаяк після 28 січня 1919 р. УНР не мала більше ні єдиного зібрання Парламенту чи Конгресу, то після закону 28 січня 1919 р. не могло вийти ні єдиного основного чи конституційного закону, ні нового, ні в яку б не було одміну чи зміну старого, бо для того не було компетентного, а тому й правосилого, законотворчого органу. Тому, єдиною леґальною владою УНР, звязаною своїм походженням з волею Українського суверенного народу, повинна вважатися тільки та влада, яка базувалася на конституційнім законі 28 Січня і черпала з його всі свої права. Тому, коли б уряд УНР, то б то Директорія і Рада Міністрів, одкинув силу закону 28 січня 1919 р., то цим самим він перестав би бути урядом УНР, бо єдиним джерелом і єдиною основою для цього титулу являється тільки закон 28 Січня. Невизнання конституції УНР з 28 Січня 1919 р. було б невизнанням і самої УНР, бо Україна з иншою конституцією мусіла б мати й иншу державну назву. Одкинути цю конституцію Директорії або Раді міністрів значило б порвати леґальні звязки

з волею народу і перейти на становище приватної організації, партії, групи, якогось комітету, то-б то перестати займати офіціяльне становище, заступати УНР, як державу, бути її урядом.

Члени Директорії, прийнявши на себе обовязки і владу по цій конституції, тим самим визнали її для себе обовязуючим основним законом, виданим компетентним органом. Коли Трудовий Конгрес правний, то і Директорія, ним обрана й уповноважена, теж правна. Члени Директорії, які скликали Конгрес, визнали його правним, склали перед ним свої революційні права и уповноваження и прийняли від його свої леґалвні права и уповноваження не можуть відкадати законности и правомочности Трудового Конгресу і законности конституції 28 Січня 1919 р., ними прийнятої по добрій волі, бо коли Конгрес неправний, то й Директорія неправна, бо її права й уповноваження тільки від Конгресу 28 Січня 1919 р.

Таким чином, за силою закону 28 Січня 1919 р., Директорія не мала права творити з другими державами договору, яким робилися б зміни в державних елементах УНР. уступкою її території з населенням, зміною її влади, накладанням на Український нарід обовязків, касуванням попередніх основних і звичайних законів. Значить, і уповноважень на це Директорія нікому видавати не могла, бо не мала на те права. Надати другому більше прав, як сам маєш, не можна. Коли б це сталося, то це було б перевищенням прав і влади, узурпацією, а утворений акт був би незаконним, тому не дійсним і не зобовязуючим того, од чийого імени його утворено.

21 квітня 1920 року в Варшаві було утворено й підписано слідуючий договір:

ПОЛІТИЧНА КОНВЕНЦІЯ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ ТА УКРАЇНОЮ.

Уряд У.Н.Р. з одного боку і уряд Р.П.П. з другого боку, в глибокому пересвідченню, що кождий нарід посідає прирождене право на самоопреділення та окреслення своїх стосунків з сусідами, і однаково виходячи з бажання уґрунтовати підстави для згодного і приязного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодилися на слідуючі постанови:

1 §. Визнаючи *право* України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть опреділені договором У.Н.Р. з її пограничними з тих сторін сусідами, Річ П.П. *визнає* Директорію Незалежної Української Народньої Республіки, на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу У.Н.Р.

2 §. Кордон між У.Н.Р. і Р.П.П установлюється слідуючий: на північ від Дністра, вздовж р. Збруча, а далі вздовж бувшого кордону між Австро-Угорщиною та Россією до Вишегрудка, а од Вишегрудка на північ через взгіря Кремінецькі, далі по лінії на всхід від Здолбуново, потім вздовж східнього адміністраційного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж адміністраційного кордону бувшої губернії Мінської до схрещення його р. Припятью, а потім Припятью до її устя.

Що до повітів Рівенського, Дубенського і частини Кремінецького, які зараз відходять до Р.П.П., то пізніше має наступити стисліше порозуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повинно бути переведене спеціяльною українсько-польською комісією, складеною з відповідних фаховців.

3 §. Уряд Польський признає Україні територію на схід від кордону, зазначеного в артикулі 2-ім цієї умови, до кордонів Польщі 1772 року

(передрозборових) які Польща вже посідає, або набуде від Россії шляхом збройним чи дипломатичним.

4 §. Польський уряд зобовязується не заключати жадних міжнародніх умов, направлених супроти України; до того ж самого зобовязується Уряд Української Народної Республіки супроти Річи Польської Посполитої.

5 §. Права національно-культурні, які уряд У.Н.Р. забезпечить громадянам Польської національности на території У.Н.Р., будуть в найменшій мірі забезпечені громадянам національности Української в межах Р.П.П. і навідворот. (NB. Чи не треба розуміти: «в не меншій мірі»?).

6 §. Заключаються спеціяльні економічно-торговельні умови між У.Н.Р. і Р.П.П.

Аграрна справа на Україні буде розвязана Конституантою. До часу скликання Конституанти юридичне становище землевласників польської національности на Україні опреділюється згодою між Р.П.П. і У.Н.Р.

7 §. Заключається військова конвенція, що становить інтегральну частину цієї умови.

8 §. Умова ця зостається *таємною*. Вона не може бути передана третій стороні, чи бути опублікована нею в цілости, чи почасти, инакше як тільки за взаємною згодою обох контрактуючих сторон, за винятком артикула першого, який буде оголошено по підписанню цієї умови.

9 §. Умова ця вступить в силу негайно по підписанню її контрактуючими сторонами.

Підписано в Варшаві, квітня 21 дня 1920 року, в двох примірниках, уложених: один в мові українській і один в мові польській, з застереженням, що в разі сумніву текст польський буде вважатися за міжнародній.

Орігінал підписали:

Керовник Мініст. Закорд. Справ
Укр. Народн. Республіки
Андрій Лівицький.

Керовник Мін. Заграничних
Справ Річи Посполитої Польської
Ян Домбський.

Розгляньмо спочатку цей договір, а потім розглянемо прикладену до його Військову Конвенцію. Торгової Конвенції я не маю, але характер її не може бути иншим, як характер цих двох документів.

Зміст договору робить гнітюче вражіння: в нім повно всяких хитрувань та крутійств, а написаний він так, наче між сторонами, які творили його, була змова проти Української нації — в нім все для Поляків, а нігогісінько для Українців! Україна мусить по цьому договору нести тяжкі жертви міліонами населення, майже 162.000 кв. кілометрів території, правами і прийняти на себе зобовязання на користь Польщі, а Польща тільки набуває собі ріжних прав і не бере на себе ніяких обовязків. Такі договори можуть бути диктованими хіба побідником, але ж УНР. з Річчю ПП. не воювала і Польща України не побіждала. Те, що Р.П.П., використовуючи тяжке становище У.Н.Р., накинулася збройною силою на її територію й населення, не є війною. Коли на хату, в якій нещастя, напала озброєна банда, то чуже нещастя не може виправдовувати ніякого розбійного нападу і не робить його ні війною, ні правомірним актом.

Весь договір з обох сторін, які творили його, трактує Український нарід тільки за об'єкт, яким Поляки і ніби то уповноважений з боку У.Н.Р. по своїй уподобі, як їм схотілося, виключно в польських інтересах розпоряджали самодержавно, не рахуючись з ним та його інтересами і не оглядаючись ні на що. Цей договір продиктовано неповагою до Української нації, він топче добре Українське імя, честь і гідність. Коли б змо-

вці проти Української нації взялися творити такий акт, то нічого більшого проти її прав, свободи, незалежности, розвитку й існування і взагалі проти неї вони придумати не могли б. Ні один ворог Української нації не міг би зробити більше того, що зробили ті люде, які виступали по цьому договору в імени Українського народу. Підчас мирових переговорів з Москвою, ведених мною в Київі в 1918 році, я познайомив українське громадянство з таємним договором Росії з Румунією, підписаним Сазоновим. Копію договору дав мені при переговорах Раковський. По тому договору Росія віддала Румунії Буковину, на яку сама прав не мала і якої не посідала, з наданням Румунії прав румунізації українського словянського населення Буковини. Я памятаю страшне обурення українців цим актом. Договор 21 квітня безмірно гірший і більш ганебний.

Договор 21 квітня, утворений в Польщі, в Варшаві, підписано Керовником Мін. Закорд. Спр. Андрієм Лівицьким. По силі § 9 цей договір негайно за підписом вступив у силу й виконання.

Ми вже бачили з Конституції 28 січня 1919 р., що 21 квітня 1920 р. У.Н.Р. не мала органу, який мав би право творити в той час договори з якими б не було змінами в елементах держави, як це зроблено договором 21 квітня. Хто ж дав ці уповноваження Лівицькому? Це ми можемо установити, не бачивши самого уповноваження, аналізом фактів.

Од самого себе і од Ради Міністрів при існуванні Директорії УНР. Лівицький творити такий договір не міг — на те не згодилися б і не пішли Поляки. Він мусів мати уповноваження від Директорії. Але Директорія ніяких уповноважень йому на це не давала, хоч договір і утворено її іменем.

Член Директорії Петрушевич вже по своїх відносинах до Польщі виключається. Члени Директорії Андрієвський та Швець тільки у мене в 1926 році вперше познайомилися з цим договором, а Макаренко ще й досі не знає його змісту, хоч договор і написано від їх імени. Один з них мені написав, що цей договор од них було потаєно.

Нарешті зостається ще один Член Директорії — Петлюра. Без сумніву договір було утворено з його участю, як Члена Директорії. Про це промовляють хоч би такі факти: 1) Петлюра прийняв цей договір до виконання і виконував його, 2) в листопаді 1920 р. уповноважений Петлюри до Ліги Націй — Шульгин посилався на цей договір в меморандумі в потверження прав Петлюри і цитував його. Цього досить для юридичного висновку. Я сказав — уповноважений Петлюри, бо в той час, як видно буде далі, Петлюра вже остаточно й виразно відкинув Конституцію 28 січня 1919 р., чим розірвав свій леґальний звязок з У.Н.Р. і перетворив уряд, який працював з ним, в уряд Петлюри, бо уряд У.Н.Р. міг мати свою повновласть тільки з Конституції 28 січня 1919 р. Так державно-правний звязок з У.Н.Р. було знищено, а уряд У.Н.Р. зліквідовано.

Прошу мати на увазі, що ні в політичну, ні в моральну, ні в яку б не було иншу персональну оцінку й порівнювання Членів Директорії між ними, як людей і діячів, я не вхожу. Мене цікавить тільки правний бік справи і правне поступовання. Всі ж Члени Директорії для мене, як це установлено Конституцією 28 січня 1919 р., є тільки рівноправні А, Б, С, Д, які взяли на себе обовязки від Конгресу, як персонально, так і коле-

гіяльно для виконання. Індивідуальність кожного з них в правнім поступованні й значіння мати не може.

Як же в ті часи повинна була працювати Директорія з правного боку? 15 листопаду 1919 р. Члени Директорії поділили між собою роботу і затвердили це постановою. Петлюра повинен був зоставатися на території Української Народньої Республіки й працювати там в імени Директорії, а Макаренко й Швець їхати за кордон і в імени Директорії вести закордонну роботу. В п. 4 росподілу праці сказано, що на їх обовязок покладено «заключення прелімінарно умов і політично-мілітарних договорів від імени У.Н.Р. з иншими державами», то б то як раз такі справи, як договір 21 квітня з Польщею, відносилися до них, а не до Петлюри. В п. 1 сказано, що на них же покладено «брати участь в Мировій Конференції в Парижі і инших міжнародних конференціях з правом заступництва інтересів У.Н.Р.» в п. 3 на їх обовязок покладено «мати вищий контроль над діяльністю всіх урядових інституцій У.Н.Р. за кордоном і окремих урядових особ».

З цього ясно, що Петлюра єдиноособно без відома й згоди инших Членів Директорії не мав права в Варшаві видавати уповноваження Лівицькому не тільки для утворення політичного й мілітарного договору, а і взагалі від імени Директорії на які б не було инші потреби. Територіяльно, згідно з постановою Директорії 15 листопаду 1919 р., в Польщі могли виступати тільки Швець і Макаренко в імени Директорії або Директорія в цілому складі разом з Петлюрою.

Тому і по цій причині договір 21 квітня 1919 р. є незаконний в основі і У.Н.Р. ні до чого не зобовязуючий.

З цього ясно також, що й потаєння договору од Членів Директорії було протизаконним порушенням постанови Директорії з 15 листопаду 1919 року, підписаної й Петлюрою. Цей росподіл не є договір, а урядовий акт роспорядження, порушення якого одним з тих, що підписав, є правонарушенням і компромітацією влади, установленої Конституцією 28 січня. Тим більше, що, опинившись за кордоном У.Н.Р., Петлюра губив права по уповноваженню, даному постановою 15 листопаду на територію У.Н.Р., через що тим більше мусів усе робити тільки в колегії Директорії, а не од себе і не без других Членів Директорії. Такі постанови не підлягають товмаченню в поширеному змислі.

В супереч цьому в § 1 договору з Поляками 21 квітня про Директорію згадано тільки для форми і ця згадка має симулятивний характер. В цім § написано: «Річ П.П. визнає Директорію незалежної У.Н.Р., на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлютрою, за Верховну Владу У.Н.Р.». Таку формульовку придумано специяльно для прав особи, в ній згаданої, то б то для Петлюри. Коли б про Директорію згадувалося не для симуляції, то Петлюру окремо, не називаючи инших Членів Директорії, не було б названо, бо він по Конституції 28 січня такий же Член Директорії, як і всі инші, та й обрано його було в Члени Директорії так самісінько, як і инших, і ніде ніякої виїмки для його не зроблено: він рівноправний Член Директорії, не вищий і не низший за инших.

Поляки це мусіли знати і одмовлятися незнанням не можуть. При переговорах уповноваження завше перевіряються. Конституція 28 січня 1919 р. не була секретом, її було опубліковано і доручено представникам

чужих держав. При перевірці уповноваження Поляки повинні були справитися з нею і не могли не бачити, що єдиним легальним джерелом всяких правомочій од імени У.Н.Р. може бути тільки Конституція 28 січня 1919 р. та утворені нею органи, кожен в сфері й обсязі своєї компетенції. В цій Конституції є Директорія, як Установа, як Юридична Особа, і не названо ні Петлюри, ні кого иншого. Голови Директорії і Головного Отамана в ній не назвало і нею не установлено. Тому для них було ясним, що вище наведеною формульовкою: «Річ П.П. визнае Директорію ... на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну Владу У.Н.Р.» в органі влади, установленім Конституцією У.Н.Р., робляться зміни, твориться нове, не відповідне Конституції 28 січня, твориться нова організація влади, нова влада над Українським народом, помимо участи, волі і згоди його. Це є нічим иншим, як негацією Конституції. Але знищити Конституцію 28 Січня 1919 р. — це значить знищити легальність походження Директорії і всіх органів влади У.Н.Р., бо Конституція 28 січня є єдиною основою їх законности і державности. Нищенням Конституції 28 січня нищиться Директорія, юридично існуюча тільки по цій Конституції, після чого в згадках про неї вона робиться тільки фікцією, позбавленою фактичного змісту, а тому й державно-правного значіння.

Треба думати, що без цілі ніщо не робиться. Яка ж тут ціль?

Специяльна згадка про Петлюру з наданням йому титулів і в органі влади тієї ролі, яких він по Конституції 28 січня не має, робить ось що. Договором визнано за Верховну Владу цілком новий орган, а саме — безіменну Директорію, але тільки на чолі з Петлюрою. Визнано тільки цю організацію влади, організацію новоутворену договором з Польщею і в одміну Конституції 28 січня. Без Петлюри в ролі Голови Директорії нічого не визнано. Коли б Петлюра зрікся головувати, або Члени Директорії, як попереду, головували б по черзі, або Петлюра вмер би, то од того визнання нічого не зостається, бо визнання звязане з іменем Петлюри в ролі Голови і визнане звязане з цим же, через що без головування чи головенства Петлюри не має ні визнаного, ні визнання.

З другого боку, коли Директорія, як особа юридична, звязується нероздільно з особою фізичною (в даному разі з Петлюрою) і робиться фікцією, то фізична особа сама обіймає всі права і таким чином Петлюра зостається один Верховною владою У.Н.Р. і контрагентом по договору. Придумано дуже хитро! В § 1 договору для означення визнаної влади вжито таку формулу, щоб імя Петлюри покрило все, щоб все звязувалося з його іменем, а без його імени нічого не зоставалося б визнаним.

Так цим договором визнано за Верховну Владу У.Н.Р. Симона Петлюру, відданість якого Полякам для них була безсумнівною хоч би в формі повної слухняности, доведеної на ділі, починаючи з таких фактів, як розгон з Паризької Делегації Українців і призначення Головою Делагації в Париж гр. М. Тишкевича, син якого там же служив у Польскім Посольстві. Зроблено це було після попереждення з боку українців, які працювали в Парижі. Гр. М. Тишкевич страшенно скомпромітував У.Н.Р. і його було звільнено, та й то не зразу, тілько після того, як два Посли У.Н.Р., стрінувшись з Тишкевичем на роботі, примушені були написати Петлюрі те саме, про що писали Українці з Парижу перед його призначен-

ням. Один з тих послів, особливо почуваючи себе винуватим за Тишкевича перед мною, який виступав в оборону інтересів Української нації, прислав мені копію того листа, тому я й знаю подробиці цієї справи.

Таким чином, для Петлюри зоставалося самому попрацювати над тим, щоб Директорію дійсно зробити тільки фікцією. Тоді вжиток цієї назви в договорі і взагалі в практиці перетвориться тільки в вираз, необхідний в потрібних випадках для симуляції. Верховною Владою стане один Петлюра, хоч і в польскому визнанні тільки, а без леґального титулу.

І Петлюра з своїми сторонниками дійсно працював над цим, щоб викинути Членів Директорії з Директорії, саму Директорію перетворити в фікцію, а себе зробити Верховною Владою єдиноособно. — Що спонукало Петлюру так робити — чи особиста жадоба влади, чи бажання зробити добро, чи переконання в своїх великих здібностях, а в нездатности инших Членів Директорії — це нас не цікавить, бо для юридичного освітлення справи з договором 21 квітня не потрібне. Ми констатуємо тільки самий факт, який сам вилазить вже з тексту договору 21 квітня і має значіння одної з підстав для визнання цього договору незаконним і недійсним з усіма наслідками з його. — Цей договір уже в формулі Верховної Влади У.Н.Р. є негацією Конституції 28 січня 1919 р. і містить в собі вказівки на стремління Петлюри знищити цю Конституцію, скасувати Директорію перетворенням її в фікцію і утворити своє єдиновластіє.

Тому Петлюра вступив у переговори з Польщею без участи инших Членів Директорії, утворив договір 21 квітня 1920 р., на який ні він сам, ні Директорія прав не мали, єдиноособно, без участи инших Членів Директорії, згадавши про Директорію тільки для симулятивних цілей; потаїв цей договір од Членів Директорії; в договорі титулує себе не рахуючись з змістом Конституції 28 січня, щоб титулами установити свою компетенцію, за браком підпори в законі, згідно з присвоєним титулом, ігнорувати инших Членів Директорії, які не носять таких титулів, зробити Директорію фіктивною установою і утворити для себе становище єдинодержавного носія Верховної Влади У.Н.Р.

Очевидно, що інтереси Української нації не мають ніякісінької потреби в такій концепції. Ціль її з об'єктивного боку — особисті інтереси, хоч би ті інтереси суб'єктивно вважалися б і за добрі.

Тільки на цім ґрунті касування Конституції У.Н.Р. 28 Січня 1919 р. утвореною нею організацією влади та утворення нової влади в особі Петлюри могли статися слідуючі факти.

Виконуючи свої службові обовязки по постанові Директорії з 15 листопаду 1919 р., ч. 225, п. 3, і бачивши повний провал дипломатичної роботи агентів У.Н.Р., які раніш за кордоном не бували, чужих мов не знали, відповідного службового стажу не мали і кожен вів справу на свою руку без об'єднання, Члени Директорії Швець і Макаренко вирішили перевести через колегію з трьох компетентних особ ревізію дипломатичної роботи українських посольств, місій, делегацій за кордоном, щоб зробити працю организованою, з'єднаною і направленою до одних цілей. Ревізію намічено було роспочати в Парижу. Далі — Букарешт, далі Прага, Берлін, Відень, і т. д. Ще й кандидатів у ревізори не намітили, як уряд Петлюри заперечив переведенню цього безмірно потрібного

для інтересів У.Н.Р. акту і зруйнував усю справу. Живі свідки вимірають, а папери і тлінні, і губляться, і нищаться... Український нарід ніколи не дізнається всієї правди про роботу української дипломатії за кордоном. Як українців з Паризької Делегації було розігнано в польських інтересах, так і в запереченні проектованої ревізії не малу ролю відіграли польські впливи. Інтереси Української нації вже в кінці 1919 року попали під польські впливи, а з договору 21 квітня 1920 року їх віддано було в повне посідання польське, оскільки це можна було зробити.

Заперечуючи ревізію, Петлюра поступив і незаконно, і проти інтересів Українського народу. Безперечно, що ця ревізія для його особисто, для його політики орієнтації на Польщу та на польську інтервенцію і для його співробітників була невигідною, але ж вона була бажаною й вигідною для інтересів Української нації. Швець і Макаренко — я не вхожу в те, як вони виконали б завдання — поступили законно, бо того вимагала од них постанова Директорії з 15 Листопаду 1919 р., підписана й Петлюрою. Це постанова коллегії і касувати її ні один з членів колегії, в тім числі й Петлюра, не може. Скасувати може тільки колегія, одмінивши свою постанову, та й то, коли має на те право, а ніяк не член тієї колегії. Петлюра, вважаючи себе єдинодержавним, щоб позбавити Швеця й Макаренка законних прав, заявив, що постанова 15 Листопаду скасована. Це йому не заперечило продовжувати виступати в імени Директорії персонально, хоч без тієї постанови на це він не мав ніякого права.

Швецеві й Макаренкові об'явлено було, що вони позбавлені уповноважень і зостаються в Відні звичайними громадянами. А як Петлюра сидів у Польщі і пробування там для Швеця й Макаренка було неможливим, то стали неможливими колегіяльні засідання Директорії й колегіяльна її робота. Цим незаконним знищенням постанови Директорії з 15 Листопада, використовуючи фактичні обставини для себе особисто, Петлюра зробив себе єдинодержавцем для тих і над тими, хто визнав над собою його владу узурпаційного походження, і всі свої виступи протизаконно робив в імени Української Народньої Республіки, яка на це його ніколи не уповноважувала і персонально йому цього не доручала. Ці виступи позбавлені правного титулу і не тільки не законні, а противозаконні, бо йдуть проти Конституції 28 Січня 1919 р. Тому треба знищити й Конституцію 28 січня. Такий виступ Петлюри і в договорі 21 Квітня, що робить договір незаконним, такі його виступи й у всім иншім.

Робота Петлюри і його сторонників на скасування Конституції 28 Січня 1919 р., перетворення Директорії в фікцію, знищення її позбавленням Членів Директорії прав, а разом на проголошення Петлюри єдинодержавцем, Президентом Республіки, Головою Республіки і т. и. переводилася перш за все хаотично, хоч і незмінно. Очевидно, що ця робота була разом з тим роботою і на касування У.Н.Р. та уряду У.Н.Р., бо правною основою цьому була Конституція 28 Січня 1919 р., касування якої є касуванням і У.Н.Р. і влади У.Н.Р., а також державного центру У.Н.Р. Після того, як Петлюра потоптав Конституцію 28 Січня, він розірвав усякі леґальні звязки з У.Н.Р., і всі міністри й посли, які пішли з ним працювати, стали міністрами й послами Петлюри, а не У.Н.Р. Це робилося хаотично, але ж уперто, аж поки настала ліквідація всієї організації Петлюри,

хоч сумні наслідки ще далеко не ліквідовані, а деякі з них і загрожуючі Українській нації, як, напр., договір 21 Квітня 1920 р.

Тільки ради того, щоб уникнути нарікань в голословности, подам потверджуючі сказане факти, взяті з маси цього матеріялу.

В уряді Петлюри утворено було партію, на чолі з міністром Петлюри Олександром Ковалевським. На зібранні цієї партії, яка звала себе Народно-Республіканською, 31 Грудня 1920 року *постановлено*: «Домагатися скасування Директорії і зафіксування державно-правного стану верховної влади У.Н.Р. Головою Української Народньої Республіки є Симон Петлюра». («Воля», 5 Лютого 1921 р., т. I, ч. 6, стор. 303).

В меморандумі, поданім в Лігу Націй уповноваженим уряду Петлюри в листопаді 1920 року, зроблено ссилку на договір 21 Квітня 1920 року і сказано, що цим договором Польща визнала «Директорію Української Незалежної Республіки, возглавляемої ґенералом-шефом Української Армії Симоном Петлюрою, як Верховною Владою Української Республіки». («Воля», 5 Березня 1921 р., ч. 10, стор. 444.). Тут Петлюру названо «Верховною Владою Української Республіки». На місце Української Народньої Республіки стала просто Українська Республіка, на місце У.Н.Р. стало У.Р.! А суверен в цій Республіці не нарід, а Петлюра, тому він є Верховною Владою! Директорії Української Н а р о д н ь о ї Республіки теж немає, а є неіснуюча Директорія просто Української Республіки, не У.Н.Р., а У.Р. Гірше ж всього те, що в меморандумі і не так сказано, як в договорі, в якім сказано: «Річ П.П. визнає Директорію Незалежної Укр. Народньої Республ., на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу Укр. Народньої Республ.» Меморандум уряду Петлюри, виставивши Петлюру Верховною Владою, розшифрував істинну думку, яка панувала при творенні договору. Ця думка виявилася ще ясніше і вповні в самочинній конституції того ж уряду.

12 Листопаду 1920 р., за підписом «Голова Директорії Петлюра», незаконно видана була нова Конституція наче б то У.Н.Р. В ній Директорію, установлену законом 28 Січня 1919 р., як колегіяльну державну установу У.Н.Р., скасовано, а Петлюру одного проголошено і Директорією, і Головою Директорії. Тіло скасовано, зоставлено Голову без тіла і визнано голову саму і тілом, і головою. Курьоз існування голови без тіла! По цій Конституції Петлюру проголошено Верховною Владою, він не одвічальний, має законодавчі, адміністраційні, судові права Верховної влади, яких не має ціла Директорія по закону 28 Січня 1919 р., призначає міністрів, править з участю Ради цих міністрів, проголошує війну, заключає мир, творить міжнародні договори навіть з правом відчуження території й населення, то б то з суверенними правами і на елементи держави. Таким чином, один Член Директорії, якому одному ні Національний Союз в Києві, ні Трудовий Конгрес не довіряли, як і взагалі нікому одному не довіряли, через що й призначили колегію, цей один Член одкинув усіх Членів Директорії, своїх рівноправних колег, сам собі утворив самодержавіє і надав повновласти яких йому нарід і його представники не довіряли й не давали. Очевидно, що це лад не У.Н.Р., як і лад Скоропадського або большевиків. Як у Скоропадського була У.Д., у большевиків У.Р.С.Р., так і тут не У.Н.Р., а инше, нове, до якого причеплено назву У.Н.Р. фальшиво, симулятивно, для облуди.

В постанові Директорії з 15 листопаду 1919 р. сказано, що на випадок хвороби або смерти Петлюри його обовязки по росподілу переймає на себе один або два других Членів Директорії. В Конституції-ж 12 листопаду 1920 р., де Директорія складається тільки з голови, на випадок хвороби або смерти Петлюри установлена нездійснима організація, яку заміняє собою Голова Ради Міністрів, яким 12 листопаду 1920 р. був Андрій Лівицький, що підписав договір з Поляками 21 квітня 1920 року. Членів Директорії волею Петлюри більше не існує, хоч їх, як і Петлюру, призначив Конгрес. Двох Конституцій в одній державі бути не може, тому проголошенням Конституції 12 Листопаду 1920 р. скасовано конституцію Трудового Конгресу Української Народньої Республіки з 28 січня 1919 року. Що до Директорії, то її теж скасовано і по цій причині Члени Директорії не вважаються ними на стілько, що про них і не згадується, як про неіснуючих зовсім, а на випадок смерти Петлюри в виконання його обовязків вступає замістителем не Член Директорії, а міністр А. Лівицький.

Коли таким поступованням зруйновано було все, то орган міністрів уряду Петлюри «Українська Трибуна» в ч. 2, з 3 січня 1922 року проголосив, що сталася «ліквідація уряду У.Н.Р. в Польщі», голос «У.Н.Р. майже замовк, цілому культурному світові не ясно, де перебуває наш державний центр, де перебувають ті громадсько політичні чинники, які служать підставою нашої державности за кордоном» і що «загнання нашого центру в якесь підземелля» стало фактом.

Про все оце Петлюрі і його співробітникам з 1920 року посилалися постійні попередження й пересторогн тими, в кого було все таки більше передбачности і знання державних справ, а разом з тим не було засліплення польскою «дружбою», на що теж вказувалося. Але такі голоси зустрічали незрозумілу ворожість. Ті, що звали себе урядом У.Н.Р., разом з Петлюрою були сліпим знаряддям польської політики і те, що робили устами, руйнували й нищили над ілі власними руками на користь Полякам. В таборах Польщі, їх союзниці й друга, українські вояки гинули, як мухи, і мало хто уцілів од туберкульоза. Навіть в 1926 році нещасні діти цих вояків, шукаючи кращої долі й освіти, в числі 14 душ, між якими є й десятилітні, перебігли через кордон в Чехословаччину, де у братерського культурного й цивілізованого народу знайшли собі притулок і вчаться в гімназії.

І от, коли Члени Директорії Андрієвський, Макаренко та Швець, бувши в Відні і бачивши, що польська орієнтація веде Українську націю в ярмо та до нищення, покликали Петлюру з Польщі до себе в Відень, щоб в колегії, як наказано законом 28 січня 1919 р., разом працювати на порятунок, то в відповідь на це почули загрози й лайку. «Укр. Триб.», яка 3 січня 1922 р. надрукувала, що Український державний центр мусів у Польщі сховатися в підпілля, через 7 день, 10 січня, в ч. 7 надрукувала деклярацію «уряду» У.Н.Р., який, позбавивши себе касуванням Конституції 28 січня 1919 р. леґального титулу й права зватися урядом У.Н.Р. і виявивши повну непошану до законности та довівши себе до підпілля, після цього назвав Членів законної Директорії псевдо-директорією, а виступ їх і поклик до законности протизаконним, підпіраючи себе псевдо-

конституцією, утвореною самочинно Петлюрою 12 листопаду 1920 р., і касуючи волю Українського народу, виявлену в Конституції 28 січня 1919 р.

Всі ці факти, авторами яких були люде з творців договору 21 квітня 1920 гр., дають можливість повніше розшифрувати зміст формули визнання влади в § 1 договору. Ця влада була творцем договору і правне становище її робить договор не дійсним. — В договорі визнано Польщею не У.Н.Р з її законним урядом, а Петлюру. Тому й формула визнання така, що без Петлюри не зостається нічого визнаного, бо коли б головувати в Директорії Члени її призначили комусь иншому або Петлюра вмер, то й з визнання нічого не зосталося б, через те, що визнано тільки ту Директорію, на чолі якої стоїть Петлюра. А як Петлюра вважав за Директорію тільки самого себе, а більш нікого, то формула відповідає його бажанню, а згадка про Директорію в ній зроблена тільки для симулятивних цілей. Це є неґацією Конституції 28 січня. Договір не дійсний і через це.

Перейдемо до розгляду самого змісту договору.

Починається він з новітньої шаблонової декларації про право народів на самоозначення, вжитої, очевидно, тільки для декорації, якою заслоніюється дійсний зміст договору. В цім договорі немає нічогісінько, що дійсно визнавало б таке право за Українським народом, навпаки — ввесь зміст договору є повною неґацією такого права за Українським народом, який в цім договорі трактується тільки як об'єкт влади Польщі та Петлюри. В договорі не має навіть згадки про суверенність Українського народу, бо цього за ним не визнається. Договір починається з декларації про право кожного народу на самовизначення, а разом з тим в договорі, не питаючись Галичан, Волиняків і инш., яка їх воля, яке їх самовизначення, чи хотять вони бути відірваними від цілого національного організму, чи ні, чи хотять вони йти під польську владу, чи ні, без їх голосу цього самовизначення їх просто відрізують від рідного тіла і віддають Польщі та поневолюють чужій польській владі.

Після такого декларативного вступу, логічно повинно було б далі йти визнання Української Народної Республики Польським представництвом, а Річи Посполитої Польської Українським представництвом взаємно, бо обидві держави однаково відновилися: Українська з моменту революції 1917 року, коли звільнилася з під узурпаційної влади Російського царя, а Польська трохи пізніше. Українська Республіка реститувала свою державність, помимо принципа самовизначення, правно, по леґальному тітулу. Договором 1654 року вона мала над собою протекторат царя. Коли по революції не стало над нею царя з його владою і узурпаціями, то вона вернулася в своє попереднє політичне становище, яке мала в 1654 році, коли йшла під протекторат. До неї вернулося її попереднє становище Української Демократичної Республіканської Держави і вона стала зватися У.Н.Р. Польська справа далеко не та, і саме Річ Посполіта Польська потрібує у всякому разі не в меншій мірі, як Українська, визнання для себе.

Але Українська сторона в договорі 21 квітня допустилася повного, понижуючого і образливого для Української нації ігнорування за нею прав рівнозначного контрагента і прийняла Польську сторону, як команду

над Українською. Зміст договору цілком негує рівноправність сторін. Тому Польська держава виступає в договорі, як держава, яка не потрібує визнання з Українського боку, а Українську державу виставлено потрібуючою для себе визнання з Польського боку. Це й найшло свій вираз в негативній польській відповіди, вкладеній в формулу: «Визнаючи *право України* на незалежне державне істнування... Річ П.П. визнає Директорію ... на чолі .з... Петлюрою»... Це є визнанням тільки права на державність, а не держави, як існуючої правової реальности. Визнано право на суб'єкта, але не визнано самого суб'єкта міжнародного права. В цім договорі, всупереч ширеним запевненням, що найшли свій вираз і в ссилці на договір 21 квітня 1920 р. в меморандумі, поданім од уряду Петлюри в Лігу Націй в листопаді 1920 року, не тільки не має визнання з боку Польщі Української Народньої Республіки, а навпаки — наведеною вище формулою підкреслено з боку Поляків, що такої держави і взагалі ніякої держави, як факту, як реальности, не має і що Польська сторона в договорі вважає українську державність ще неіснуючою, через що, за браком держави, визнає тільки право на неї, але не саму державу в її втіленні в форму Української Народньої Республіки.

Так Українська сторона сама собі підписала небуття У.Н.Р., її уряду і державности, одержавши за це ілюзію визнання Петлюри. Очевидно, коли не має держави, то не має і уряду, який може бути тільки в державі. Коли не має визнання У.Н.Р., то не має визнання і уряду У.Н.Р. Таким чином і визнання самого Петлюри є фікцією, потрібною тільки для Поляків, щоб при певних випадках використати її, як наче б то реальність. В дійсности ж у договорі містяться всі прикмети фіктивности і симулятивности для використання їх Польщею проти Української нації.

Для того і в формулі вжито виразу «Україна», а не «Українська Народня Республіка». Коли договір є актом державно-правового характеру, то такою повинна бути і його термінологія. «Україна» — це не є термін державно-правного змісту. Україна була і за Київських часів, і за Литовських, і за Гетьманських, і за царських, і за Української Центр. Ради, і за Скоропадського, і за Директорії, і за большевиків. Це все Україна — і як держава, і як не держава, однаково — Україна. Мавши на думці Україну, як державу, представники У.Н.Р. повинні були б вжити відповідну для того державну термінологію, саме назву У.Н.Р., як державно-правне означення України. Ясно, що і У.Д. часів Скоропадського і У.Р.С.Р. часів окупації Московських большевиків — однаково Україна, як і У.Н.Р. часів Центр. Ради або Директорії. Очевидно, уряд У.Н.Р. мусів би дбати про визнання У.Н.Р. як суб'єкта міжнародного права з цим іменем. Визнання суб'єкта міжнародного права з цим іменем було б визнанням державности У.Н.Р. Кажу про те, як мусів поступити дійсний уряд У.Н.Р., коли б він був ним. Очевидно, що уряд У.Р.С.Р. не буде домагатися визнання У.Н.Р., а домагатиметься визнання У.Р.С.Р.

Державність є право, яке по своїй природі права мусить мати своїм матеріяльним змістом сутичні інтереси. Як інтереси одного суб'єкта завше вимагають підпорядкування, координації в сфері сутичности з інтересами других, то в цілях мирного співжиття й мирних взаємовідносин мирне згодливе визнання за кимсь його інтересів є одною з найкращих форм

взаємовідносин. Очевидно, що можна примусити визнати інтереси і брутальною силою. Так чи инакше, але без визнання когось суб'єктом прав не існує визнання й інтересів того не визнаного. Невизнання — це неґація інтересів і прав невизнаного. Визнання однієї держави другою — це є перш за все одна з найкращих форм визнання її за суб'єкта міжнародного права для взаємовідносин, як з суб'єктом правоздатним і дієздатним. Цього саме в договорі 21 квітня не існує. Договір містить в собі визнання можливої правоздатности, але відкидає дієздатність. Визнання У.Н.Р., як суб'єкта міжнародного права, в договорі не має, а тому не має і визнання державности, бо право на неї — це ще не державність, як і визнання права на державність —це ще не є визнанням самої державности.

Цей договір написано так, як би хто мав намір ним скомпромітувати У.Н.Р., її уряд і її державний центр, щоб знищити їх. Для Української сторони інтереси Української нації повинні стояти вище за все і займати головне місце. Договір з Поляками творено коштами Української нації, гідности її доброго імени, пожертвою її чести й інтересами без оглядки на минуле і перспективи будучини, творено проти інтересів Українського народу та його державности, не питаючись голосу сумління. З боку Українського представництва це було зловжитком проти чужого імени, чужих інтересів, чужих прав і жертвуванням чужою долею, бо це представництво відчудилося від того, кого взялося заступати. Чи це робилося свідомо, чи несвідомо, від того самий факт не міняється — і несвідоме позбавлення когось життя для позбавленого однаково зостається смертельним.

Але той, хто береться творити договір і творить його, мусить розуміти, що він робить, і які з того можуть вийти наслідки.

Думається мені, що, помимо очевидної нездібности, увага українських авторів договору остільки була полоненою інтересами, звязаними з особою Петлюри, та прислужництвом перед Поляками, що через це вони, коли виключити гірше, не розуміли і такої простої речі, як вжиток в § 1 виразу «визнаючи право України» і прийняли цей вираз за визнання У.Н.Р. На цю думку мене наводить не тільки те, що представництво Петлюри в Лігу Націй посилалося на договір 21 квітня на доказ визнання Польщею У.Н.Р., як держави, а і зміст § 3, а ще більше § 4 договору. Цей параграф промовляє буквально ось що: «Польський уряд зобовязується не заключати жадних міжнародніх умов, направлених супроти України; до тогож самого зобовязується уряд У.Н.Р. супроти Річи П.П.».

Кидається в вічі, що для Польської сторони вжито всюди державно-правну термінологію: Польський уряд і Р.П.П., а для Української сторони вжито раз державно-правну назву: «Уряд У.Н.Р.», а раз просто «Україна». По цій формулі Петлюра і його уряд зобовязалися не заключати ніяких договорів проти Р.П.П., а уряд Р.П.П зобовязався не заключати ніяких договорів тільки проти України, а не проти У Н.Р. і її уряду, бо Україна може бути і не У.Н.Р., як і уряд. Так Петлюра підписав сам собі смертний присуд. Тим більше, що уряд Петлюри, після того як відкинув Конституцію 28 січня — єдине джерело своєї правности, перевів себе на становище уряду самочинного й самозванного, без леґального титулу уряду У.Н.Р. Логічний розвиток подій швидко показав це на ділі.

Щоб уникнути нарікань в порушенні договору 21 квітня і забезпечити за собою свою окупацію і од других претендентів, Поляки на переговори в Ригу покликали для утворення договору большевицький окупаційний уряд на Вкраїні. З ним вони утворили договір і проти У.Н.Р., і проти Петлюри, з його товариством, вважаючи, що в цім немае порушення § 4 договору 21 квітня, бо У.Р.С.Р. є теж Україна і новий договір не проти України, а вони зобовязалися параграфом 4 не творити договорів тільки проти України і цього не порушують. Тим більше, що в договорі з Петлюрою 21 квітня Поляки визнали тільки «право України» на незалежність, а в Ризькому договорі 11 жовтня 1920 року теж «по принципу самовизначення народів» Поляки визнали вже саму «незалежність України», то б то визнали більше, як в договорі 21 квітня, і це більше на користь України, а не проти неї

Це мусіло стати й повною моральною поразкою для Петлюри та його кермуючого сторонництва, бо вони не були побіджені Поляками в війні, а большевики були побідженими та ще через допомогу Поляками з боку Петлюри. І от, не вважаючи на це, большевики поступилися Полякам менше, як Петлюра з своїми кермуючими сторонниками, які стали помічниками Польщі проти Українського народу.

На закид громадської опінії, що Поляки, визнавши Петлюру, як владу й уряд України, в той же час визнали владою й урядом України його противників, Поляки в Ризьких часописях офіційним комунікатом для відома держав і громадянства 30 вересня 1920 р., в формі інтерв'ю, проголосили слідуюче: «Петлюру Польща вважае тільки представником одної з партій, які борються за владу на Україні, і яка з тих партій побідить — покаже найближча будучина.» Ця заява, як видно з попереднього, відповідала тому, що думали Поляки, творивши договір 21 квітня 1920 р. Ця заява мае собі підпору в змісті договору.

Як ми установили, в договорі 21 квітня не має визнання У.Н.Р., як держави, а тому логічно не може бути визнання і уряду Петлюри, який звав себе урядом У.Н.Р. Це не перечило Петлюрі тішити себе визнаним.

З другого боку змістом свого договору Петлюра відкинув Конституцію 28 січня 1919 р., яка могла бути єдиною легальною підставою для його претензій офіційно числитися в законнім уряді. Таким чином, він сам перевів себе на приватне становище нищенням Конституції 28 січня, а Поляки перевели його на це становище й договором 21 квітня, відкинувши визнання У.Н.Р. за існуючу державу.

Петлюра, знищивши леґальний титул свого офиційного представництва У.Н.Р., як особистого, так і в Директорії, цим договором скомпромітував і У.Н.Р., і уряд У.Н.Р., і Директорію, і самого себе остаточно. Після цього договору Петлюра увесь опинився в руках Поляків і на їх волі, після чого зробився сліпим виконавцем їх вимог і помічником їм в досягненні ними польських інтересів коштами Українського народу.

Так звичайно в договорах розумніша сторона, яка не звертає уваги на вимоги етіки, завше оплутує сторону слабшу інтелектом і розумінням справи та доводить її до підпису проти самої себе всяких несподіваних зобовязань, позбавлень прав, уступок і зречень. Так ті, що взялися представляти Українську сторону, претендуючи на владу й керовництво, по-

казали себе не здатними розуміти й забезпечити навіть інтереси свого становища. Очевидно, що вже по цій причині вони, як інтелектуально, так і морально не могли бути здібними забезпечити й охоронити дуже складні й великі та заплутані інтереси Українського народу.

Тому вже по цій причині не має ні потреби, ні цілі входити в оцінку політичної діяльности, здатности й індивідуальности инших Членів Директорії, бо гірше, як зробив Петлюра, не міг зробити ніхто в світі, та гірше щось навряд чи й придумати можна було б. Ми не входимо в ці розцінки ще й тому, що нас цікавлять не особи, а те, що зроблено і що те зроблене уявляє собою для Української нації.

Українські творці договору не розуміли в державних справах навіть того, що вже дуже добре знали наші предки кілька сот років тому назад, не мавши юридичної освіти.

Очевидно, що визнання держави, як суб'єкта міжнародного права, мусить містити у собі визнання елементів держави. В Республіці це перш за все є визнанням суверенітету народу, який уявляє собою і джерело влади. В договорі 21 квітня не тільки про народній суверенітет, а і взагалі про Український нарід навіть не згадується. Його трактують тільки, як предмет договору, бо розпоряджають ним, як безвільним та безсловесним, безправним та недієздатним об'єктом.

Гетьман Богдан Хмельницький в Універсалі 1655 року, про закріплення земель за Запоріжцями, називає основний елемент Української держави «Народом благочестивим Українським» на території «України», яку протиставляє Польщі. В основу законности свого розпорядження про закріплення земель він кладе те, що має на це «зверхню владу», доручену йому «Військом Запорізьким та Українським і Народом Українським по обох сторонах Дніпра далеко розширяючимся», який вручив йому ту «моц і владу», через що, пише він, «ми назначені зверхністю найдуємося». Таким чином, Гетьман Богдан Хмельницький основою державности вважав суверенітет Українського народу і уповноваження од його вважав джерелом своїх прав.

Український Гетьман Пилип Орлик, обстоюючи в своїй Дедукції перед чужими урядами право Українського народу на свою державність, каже не про свою й гетьманску владу, а про суверенітет Українського народу, козаків, і пише, що «Гетьман не мае права дарувати од себе того, що належить народові», через що, коли Гетьман чого зречеться, не мавши права на те, то «зречення його ні трохи ні в чім не касує прав України», в якій «суверенітет належить народові», а Гетьман тільки виконавець. Через це Московський уряд, каже він, касував права України так, щоб у «козаків залишити тільки тінь суверенности» і помалу знищити її.

Та й тепер, був. Гетьман Скоропадський в листопаді 1920 р., пославши свій лист і меморандум в Лігу націй, прохав визнати Українську державу і прийняти її в Лігу Націй, посилаючись на суверенітет Українського народу та його історичні права, яких Український нарід ніколи не губив і які, після припинення їх необмежним деспотизмом Московії й Росії, гаряче обстоюючи свою свободу та суверенність, нарід з революцією 1917 року і поваленням царської влади відновив собі.

Так пише Скоропадський, називаючи посольство в Берліні та Лондоні представництвом «групи Головного Отамана Петлюри» і вказуючи, що вони звернулися до його з проханням піддержати перед Лігою Націй визнання Української держави («Воля», 22 січня 1921 р., т. I, ч. 4).

Очевидно, що Скоропадський, після висловленої ним пошани до народнього суверенітету не звав би Петлюру і його товариство тільки політичною групою Петлюри, коли б цей не знищив свого звязку з Конституцією 28 січня і тим не загубив би свого легального титула офіціяльного представництва У.Н.Р. та не перевів би себе на таке ж становище, як Маркотун з своєю групою. Ця група теж подала меморандум, в якім неґувала права Петлюри на державне представництво і звала його самозванцем. Ці документи, збігшись в Лізі Націй до одних рук, робили тяжке враження про стан української справи. Треба сказати, що меморандум і записка Скоропадського були написані добре, солідно, обґрунтовано і обстоювали історично й правно суверенітет Українського народу і його державну незалежність. В меморандумі його вказано населення і територію України. Коли б був у Ліги Націй оцей один документ, то було б краще, і враження було б инше. Представництво Петлюри, в противність цьому, всю увагу осередкувало на особі Петлюри, титулувало його Верховною Владою України, її Головою, Президентом, Шефом армії, Головою Директорії і т. д., з чого виходило враження, що сторонники й самі не знають, як же саме треба правно титулувати того, про кого пишуть, а в той же час про народ і його суверенні права й не поминулися, про територію так само, і виходило враження, що клопочуть про визнання не Української держави, а Петлюри, його уряду і його Армії... Розуміється, писати про територію й населення було ризиковним перед українським громадянством, бо виявилось би, що Петлюра віддав Полякам 162.000 кв. кілометрів землі з 11.000.000 населення!

З переписки Президента Гюннея можна бачити, що Ліга Націй дивилася на представництво од Петлюри тільки як на його группу, то б то як дивилися Скоропадський, група Маркотуна і Поляки в їх коммунікаті в Ризі.

Ось до чого довело стремління узурпувати владу над Українським народом з допомогою польської інтервенції і бажання підмінити волю народа, висловлену в Конституції 28 січня, своєю волею, і довело тих, які вже добре знали ціну німецької інтервенції, потім московської інтервенції і повинні не менше знати ціну польської інтервенції хоч би з підручників історії.

Польщу цікавили три речі: 1) захоплення собі з Української території як найбільшого простору і пригашення протесту проти того; 2) визнання за Польщею в перспективах ближчих і дальших можливостей так званого історичного права на межі 1772 року; 3) поворот на українські землі аж до Дніпра польського панства для підготовки послідуючихакцій на користь Польщі.

Найшовши собі не розуміючого справи, прислужливого й слухняного, хоч і самозванчого контрагента, польська дипломатія досягла всього, що хотіла. Неправність договору для неї була свідомою, але це Поляків мало турбувало, бо вони добре знали як їх папи на підставі сфальшованого

в VIII в. «Віна Константина» і сфальшованих «Ісидорових декреталій» зробили для папства великі придбання навіть після XV віку, коли Лоренцо Валла довів підробку так ясно, що й католицьке духовенство не заперечувало.

В §§ 2 та 3 установлено територію Польщі коштами земель Українського народу з визнанням за Поляками принципіяльно і можливостей більших претензій. По § 2 договору 21 квітня кордон між У.Н.Р. і Р.П.П..установлено той самий, що по Ризькому договору Польщі з большевиками 11 жовтня 1920 року, тільки з вирівнянням в деяких місцях лінії. Поляки перед большевиками ґрунтували свою претензію на договорі з Петлюрою і большевики погодилися задовольнити, аби Поляки зреклися Петлюри. Так претенденти на владу над Українським народом та його землею поділилися тим, що їм не належало й не належить, використовуючи нещастя Українського народу та спіраючись на грубу брутальну силу і відкидаючи всяку мораль, сумління і справедливість, як речі непотрібні.

Мусимо ближче розглянути § 3 договору. Він каже так: «Уряд Польський признає Україні території на Схід від кордону, зазначеного в арт. 2-м цієї умови, до кордонів Польщі 1772 року (передрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним».

Зміст цього § такий: Петлюра визнає за Польщею право на Українську територію в межах 1772 року до Дніпра, без Київа і частини Подільської губ. З цієї території, Української і заселеною массивом Українського народу з малесенькою домішкою польських поміщиків та їх слуг, Польща уступає чи зобовязується від себе з ласки та милости уступити Головному Отаманові Петлюрі та його товариству під Україну од означеної в § 2 східної польської межі землю приблизно в 2 губернії.

Таким чином: 1) договір 21 квітня 1920 р. визнає за Поляками і віддає їм Галичину, Волинь, Холмщину, Підляшшя і Полісся, залюднені українським народом; 2) в початку договору за основу розмежовання проголошено принцип самовизначення народу, але в § 2 цей принцип для Українців одкинуто, як невигідний для польського імперіялізму, а в § 3 для Поляків вже висунуто новий принцип — історичний. Що ж до Українського народу, то для його і цей принцип відкинуто, бо це для Поляків теж невигідно. Українці мали Київську державу свою і могутнішу, і культурнішу за Польщу, володіння їх сягали по Краків, Поляки під іменем Лехів або Ляхів, а у Константина Порфірородного під іменем Ленzанінів або Ленгелів, в X вікові платили данину Українцям, як їх піддані. Але історичні права визнаються договором монопольно тільки за Поляками, а за Українським народом не визнається ніяких прав — ні історичних, ні самовизначення. Самозванна українська сторона в договорі навіть прав на державність Українського народу не ґрунтує на юридичних основах, як це стисло зробив Скоропадський, звернувшись до Ліги націй. За те вона все приймає і визнає, що корисно Полякам, хоч і смертельно для Українського народу.

3) Назва Українцями є назвою історичною. Вона відповідає літописному оповіданню, що словяне називались по землях, на яких жили. Ті, що на Україні, є Україняне, а по новішому Українці. По змісту §§ 1, 2

і З землі, які під Польщею, гублять своє історичне імя України, тому її нарід та його мова перестають бути українськими. Народ позбавляється свого історичного і племенного імени. Сучасна заборона в районі польської окупації зватися Українцям офіціяльно Українцями, а свою мову називати українською, має собі підпору в договорі Петлюри.

4) Використовуючи цей узурпаційний і фальшивий договір перед представниками чужих держав для підпертя своїх прав на Українські землі і промовчуючи про його незаконність, польські представники облудно перед чужинцями доводять ним згоду наче б то дійсного Українського належно уповноваженого уряду на відчуження території України з Галичиною до Польщі. Конституцією У.Н.Р. з 28 січня, оповіщеною чужинцям, поставлено їм до відома, що в Директорію входить представник Галичини. З цього виходить видимість наче б то в договорі 21 квітня 1920 р. на відчуження Галичини Полякам є згода з боку представника Галичини. Свого представника не було.

§ 5 договору трактує про національно-культурні права Поляків на Україні і Українців у Польщі так хитро, що зовнішньою видимістю рівности прав утворено для Поляків всі можливости, виправдовуючись договором, нищити Українську культуру, позбавляти Українців шкіл, гімназій, університетів, православних церков і взагалі гнітити й національно нищити Українців на землях, відданих Полякам по договору. В § 5 зрівняно не зрівниме і тільки тупість одних та єзуїтство других могли таке витворити. Українська сторона мусить визнати, що її або обдурено, абож вона свідомо віддала культурно-національні інтереси Українського населення в жертву Полякам з метою полонізації його і хитро це сховала від контролюючого українського ока. Властиво — думала сховати.

Під Польщу вона віддала Українську територію Галичини, Волині і инших земель, залюднену не Поляками, а Українським народом. На Україні немає території, залюдненої Поляками, а є тільки маленька польська меншість на Українських землях, розкидана серед моря Української нації. Це речі ріжні, а в § 5 їх зрівняно і сплутано хитро-лукаво, як однородні. § 5 установлено, що уряд Польський *«забезпечує»* Українському населенню ті права, які уряд Український *«забезпечить»* Полякам на Україні. Річ тут не про надання прав і не про принципову рівноправність, проти чого не можна нічого заперечати, а про *«забезпечення»* урядом матеріяльних прав.

Україна по договору 21 квітня 1920 р. — це Київська та частина Подільської з шматочком Волинської губ. Тут живе на 8.200.000 населення тільки 150.000 католиків-поляків, німців, чехів, українців-католиків і ин. То б то живе серед Українського моря менш 2% Поляків, нігде не скупчених і всюди розсіяних по троху. Ясно, що на податки з цієї польської колонізації не можна удержувати ні гімназій, ні університету, та й слухачів Поляків не вистачить на університет. Таким чином, Український уряд не може забезпечить цій польській колонізації, напр., універсітету, бо не має права задовольняти польські інтереси меншости коштами Українського народу, податками з його. Надати право Полякам на свої школи і університети — це законно, потрібно, але на польські кошти. Задоволення ж Українськими коштами польських інтересів — це порушення прин-

ципу рівноправія і справедливости та установлення не права, а привилею. На Україні польських земель не має а є тільки невеличка польська колонізація тоді як договір 21 квітня віддав під Польщу 162.000 кв. кілометр. Української землі, на якій живе массою 9.000.000 населення Української нації, де Поляки меншість. Тут ця меншість має все польське коштами податків з Українського народу. Українські 9.000.000 люду можуть мати і гімназії, і університети на свої кошти але Поляки, по договору з Петлюрою з 21 квітня, можуть нічогісінько не дозволити й не давати Українцям на відданих Польщі землях, посилаючись на те, що у Поляків на Київщині та Поділлі не має ні гімназій, ні університетів, а вони зобовязалися «забезпечити» Українцям на відчужених договором землях тільки те, що мають Поляки на Україні! Поляки на Волині, в Галичині й инш. українських землях нищать усі культурно-національні Українські установи і мають на це собі виправдання в § 5 договору. Між Поляками на Україні 65% панів, які своїх дітей виховують в Польщі. Полякам легко зректися гімназій та університетів польських на Україні зовсім, аби Польща мала право по § 5 договору відмовити Українцям в межах Польщі, визнаних Петлюрою, в українських гімназіях та університетах і твердити, що рівноправіє, установлене § 5 договору, виконано! Поляки так і роблять. Галичина і Волинь, Холмщина, Підляшшя й Підлісся не мають ні однісінької Української гімназії, після чого натурально і ні однісінького Українського університету: нехай 9.000.000 Українського народу або полонізуються або гинуть в темноті, нехай це населення обслужується не своєю інтелігенцією, а польською. Параграфом пятим Петлюра установив для Поляків право полонізації Українців. Ось що сотворили українські автори договору проти Української нації — такого і Толсті з Столипіними не могли придумати. Українська сторона зобовязана була забезпечити договором Українцям під Польщею ті права, які Українці мають на своїй Україні бо в обох випадках вони на своїй території і є більшістю, яка не потрібує жити коштами чужої народности.

§ 6 в аграрній справі нищить всі здобутки революції, касує Універсали, закони Центр. Ради, Директоріяльні роспорядження, закони Трудового Конгресу і вертає старину для польських поміщиків на Україні, як привілегію. По цьому § польські поміщики вертають на Україну і забірають від народу землі, заводи, все. Забірають назад ті землі, які Укр. нарід вернув собі правно, бо вони були пограбовані у його польським насильством.

Цим параграфом установлено правне втручання Польського уряду до внутрішніх справ України в сфері інтересів українських громадян, коли вони польської народности. Але виключено також право для Українського уряду в оборону прав Українців у Польщі. Для людей польської народности на Україні договором установлені привилеї, право екстериторіяльности в певній мірі, право апеляції громадян українських польської народности до польського уряду проти українського уряду, чим твориться подвійне підданство, яке допускає комусь зраду, бо двом державам служити разом не завше можна. Польська народність ставиться на Україні вище української, чим установлюється між громадянами одної держави нерівність. Так цей § договору нищить національні й соціяльні здобутки

революції. Коли вертаються маєтки громадянам польської народности, то чому ж не вертаються поміщикам инших народностей! Що ж тоді зостанеться від аграрної революції!

Цей § договору перетворює військові походи Петлюри на Україну і пролиття української крови в походи для повороту польським поміщикам та капіталістам їх маєтків і для реставрації стародавнього польського панського панування над Українським народом з поворотом його в стан бидла. Це вже реставрація для Польських поміщиків не тільки передреволюційного, а давно минулого їх панування на Україні. Так вояцтво, од якого цей договір було потаєно, думало, що воно бореться й жертвує своїм життям за свободу України та за кращу долю Українського народу і за його державність, а в дійсности воно кинено було облудно на службу польським поміщикам для панських реставрацій на Україні, для оборони поміщицьких польських інтересів та порабощення Української нації Поляками!

Договір вступив у силу негайно після підписання. Тому польські поміщики та капіталісти набули негайно собі право при першій же можливости, здобутій Головним Отаманом Петлюрою та польською інтервенцією, забірати все добро, машини, скот, реманент, рубати ліс і вивозити з України в Польщу. Так і зробили ті, що встигли використати можливість. Договір цим творив з України руїну. Польські банди грабували населення, насилували женщин, вбивали людей...

Після ознайомлення з цим договором для учасників походу Петлюри на Київ весною 1920 р. стане зрозумілим, чому, як тільки вони займали якийсь шматок Української території, зразу ж туди налітав польський загон, на заводах та по панських маєтках роззброював Українських козаків, проганяв геть і поляки там установлювали свою окупаційну владу...

Умови § 6 договору 21 квітня позбавляли Петлюру всяких перспектив на будуче і яких би там не було надій на який би не було успіх серед Українського народу, як і на визволення від польської залежности. Ясно, що на території, яку зайняв би на Україні Петлюра з польською інтервенцією, нарід, позбавлений Петлюрою здобутків революції, поставився б до його вороже, пішов би проти його і Петлюра не знайшов би в нім собі піддержки. Як побачимо з військового договору, Поляки пообіцяли малу поміч військову і то тільки до Дніпра, тільки на території правобережної України, в якій зацікавлені самі не тільки для своїх поміщиків, а і через свої зазіхання на неї в такій мірі, що навіть од неправомочного Петлюри постаралися в договорі 21 квітня виговорити визнання за ними меж 1772 року. Військові українські сили, перед якими з фактів прояснилися б усі польські затії і вся облуда з боку Петлюри, покинули б його. Так він і зостався б в найкращому для його випадку на двох губерніях серед ворожого населення під охороною польських загонів та карних польських експедицій нищити там Український нарід в пень для очистки земель польським колоністам.

Це так очевидно і можна було так робити тільки цілком віддавшись Полякам та зобовязавшись служити їм проти інтересів Українського

народу, коли виключити повне нерозуміння простих речей, яке робить людину сліпим знаряддям в чужих руках.

§ 8 каже, що цей договір повинен зоставатися таємним. Після вище наведеного мусить бути само собою зрозумілим, чому це так. В дійсности це не договір між Україною і Польщею, як його виставляють, а *змова* проти української нації й проти всіх її інтересів на користь Полякам. Це змова проти Української державности, свободи, незалежности, культури, розвитку, добробуту. Змови завше таємні. І ніхто з змовців не опублікував цього договору. Противного особистим інтересам звичайно ніхто не робить. В цім потаєнні особисті інтереси, бо громадські українські інтереси вимагали публікації. В цілому договорі не має ні єдиного українського інтересу, який був би захищеним, навпаки — всі чисто українські інтереси віддані в жертву польським збогаченню, імперіялізмові та націоналізмові. Навіть честь і добре імя Української нації не пощажено. Виступаючи в демократичному імени У.Н.Р., українська сторона віддає на глум — на поталу і демократичні принципи, і імя У.Н.Р.

Українському громадянству, мабуть, ще памятно, як Російський уряд і російське громадянство переслідували українську мову для панування російської. Громадянство російське глузувало з неї і з тих, кому вона була сповіддю народною, дорогою, рідною, виразом їх душі й совісти. Російська інтелігенція, в тім числі й та, що зве себе демократами, дбала про свої егоїстичні інтереси, а не про інтереси народу. Російська мова, нищення національної української культури, русифікація і заборона української мови були вигідні для цієї інтелігенції, народолюбивої на словах бо з російської політики проти українського народу вона мала великий заробіток. Це порабощення інтересів народу своїм інтересам і пониження одних людей за їх народність перед другими. Тому під час мирових переговорів України з Москвою в 1918 р. я, не звертаючи уваги на московський напрям уряду Скоропадського, во імя демократичного принципу рівноправія, вів переговори українською мовою з перекладчиком на московську, як і мені перекладали на українську московську мову, хоч я її й добре знаю. Того вимагав принцип рівноправія, повага до рідного й до свого народу, свідомість обовязку понижене й несправледиво осміяне підвисити до належного йому місця. Тексти договорів і протоколів були однаково обовязковими на обох мовах.

Відношення Поляків до української мови не краще, як у Москвинів. І от, українська сторона в договорі 21 квітня 1920 року визнала за обовязковий тільки текст на польській мові! Вона й тут віддала українське на безчестя, пожертвувала ним польському шовінізмові, імперіялізмові, призирству до української нації і визнала, що український текст нічого не вартий, а цінний тільки польський текст, українська душа з її виразом сумління нічого не варта, а цінна тільки польська душа з виразом її сумління, бо мова — то сповідь душі й вираз сумління народу... Так зробили Петлюра, Андрій Лівицький та инші творці договору. Вони примусили і військових підписати цю умову в військовім договорі і цим плюнути в душу свого рідного народу.

Навіть большевики розуміли непристойність такого відношення і одстоювали честь і права Української нації незмірно більше, як Петлюра

та Лівицький, хоч і були стороною побіжденою. В § 16 Ризького договору 11 жовтня 1920 року большевики, добившись від Поляків, хоч і були побіжденими, визнання Української державности, принесеної Петлюрою договором 21 Квітня 1920 р. в жертву Полякам, добилися од них також визнання рівноправія української мови з польською і прописали в умові, що український і польский тексти договорів вважаються однаково автентичними.

Берестейські договори Української Народньої Республіки визнають рівноправними тексти український, німецький, турецький, болгарський. Це звичайне правило міжнародньої ввічливости і взаємної поваги. Петлюра ж, Андрій Лівицький і їх співучасники, поступившись всіма правами Української нації на користь Полякам і віддавши їм всі інтереси Українського народу, а самий нарід в поработнення, пониження й безчестя, вже не мали чого дорожитися виразом сумління народу, його мовою, і віддали й це в жертву, на глум та поталу Полякам. Само собою напрошуєтся питання: у кого на службі ці самозвані представники Українського народу — у Польського чи у Українського народу, і чиї вони представники в дійсности: польські чи українські!

В § 7 договору 21 Квітня 1920 р. вказано, що до цього договору заключається військова конвенція, яка «ставить інтегральну частину» його. Ця частина відкриває ще більше заслону на характер договору, як змови проти державности, незалежности, свободи, чести, доброго імени Українського народу і як служби на користь польського імперіялізму з його стремлінням «знищити Русь». Військова конвенція так само нічогісінько не дає Українському народові, а Полякам дає всі вигоди і ставить їх в командну ролю над Українською Армією, яка піде з Петлюрою, і в ролю пануючих над Українським народом поработителів. Ця конвенція творить для Поляків становище завойовника і всі можливости нищити Українську націю. Петлюра по цій конвенції фактично пішов на службу до Поляків для польських інтересів і відбудови Польщі 1772 року коштами Української нації, а Українську Армію з тих, що повірили й довірилися йому, не знаючи про зміст його договору з Поляками, завів на знищення, потрібне Полякам. Чи це зроблено навмисне, чи через брак потрібного інтелекту, справа від того не змінюєтся.

Договір це такий:

ВІЙСЬКОВА КОНВЕНЦІЯ ПОМІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ.

1 §. Сучасна військова конвенція складає інтегральну частину політичної конвенції з дня 21 квітня 1920 р., входе з нею рівночасно в життя і обовязує аж до завартя сталої військової конвенції поміж Польським урядом і Українським.

2 §. Польські та Українські війська відбувають акцію спільно, як війська союзні.

3 §. В разі спільної акції польсько-української проти совітських військ на теренах Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-большевицького фронту, військові операції відбуваються по взаємному порозумінню начальної команди Польських військ і головною командою Українських військ під загальним керуванням начальної команди Польських військ...

4 §. Начальна команда Польських військ приділить до оперативних

штабів Українських військ своїх старшин, а головна команда Українських військ приділить, в порозумінню з начальною командою Польських військ до Польських команд, частин, інституцій і т. д. своїх звязкових старшин.

5 §. Війська, предоставлені головною командою Українських військ, до роспорядження Начальної команди Польських військ, уживе ця команда, стосовно до оперативних потреб нею накреслених на теренах України, по можливости не роздроблюючи їх на дрібні тактичні одиниці. В мірі поступу акцій і поскільки оперативні умови на те позволять, на бажання головної команди Українських військ, начальна команда Польських військ як найскорше скупчить Українські одиниці разом і призначить їм власний район ділання і спеціяльно стратегічне завдання, з метою віддавня їх з поворотом до безпосереднього роспоряжденння головної команди Українських військ.

6 §. З моменту роспочаття спільної акції проти большевиків, Український уряд обовязується доставляти продукти для Польської армії, оперуючи на цім терені, в кількости згідно оперативному плану головної артикули: мясо, сало, борошно, збіжжа, крупу, овочі, цукор, овес, сіно, солому і т. п. на підставі харчових норм, обовязкових в Польському війську, і потрібні підводи.

а) З тою цілію до команд Польських дивізій і армій будуть приділені цивільні комісари чи Українські провіантські старшини, обовязком котрих буде заосмотрювати дивізію (армію) необхідною кількістю харчових продуктів та підвод.

б) В разі недоставлення Українським урядом потрібних продуктів, цивільний Український комісар, в порозумінні з інтендантурою дівізії (армії) переводить реквізиції потрібних продуктів серед місцевого населення, розчитуючись реквізіційними квітками, оплаченими і гарантованими Українським урядом і виробленими в двох мовах: польській та українській. На квітках повинно бути зазначено поіменования і вагу туші чи продуктів, а відносно підвід та коней — кількість їх та час уживання.

По мірі можливости за доставлені підводи платиться в той же час повна сума в розмірі, поставленому Українським урядом. На квитку має бути зазначено, що при реквізиції заплачено лиш частину належного з зазначенням суми і що решта буде виплачена Українським урядом пізніше.

Український уряд обовязуеться достарчати Польському війську відповідну готівку з метою безпосередньої заплати мешканцям частини належних їм грошей за доставлені продукти, стосовно до максимальних цін, які будуть встановлені Українським урядом. Польське військо буде преміювати реквізіційні квитки, а також свідоцтва, оплачені готівкою, — сілью, нафтою чи иншими продуктами першої потреби, згідно норм і інструкцій, які будуть окремо видані. До Українських одиниць будуть приділені польські господарчі старшини, з метою стеження та переведення одноманітного преміювання.

с) Харчові продукти, не доставлені Українським урядом, а тому доставлені Польським урядом, обраховані згідно Польських встановлених норм, покладаються на Український уряд в польській валюті і стосовно до цін, унормованих для війська в Польщі.

д) Тимчасово відношення української валюти до польської, обовязкове в війську до завартя фінансової конвенції, буде встановлено начальною Командою Польських військ, в порозумінні з головною командою Українських військ.

7 §. В разі заняття вищеуказаного терену військами польсько-українськими, чи польськими, начальна команда Польських військ полишае за собою право керування підчас даної військової акції всіма залізничними лініями, при чому Український залізничий персонал залишається на своїх посадах. Про випадки і причини звільнення Українська влада буде повідомляться. До Польських військово-залізничних влад, в мисль § 4, будуть приділені Українські звязкові старшини. Ук-

раїнський уряд приступить невідкладно до організації цілковитого залізничного апарату з метою прийняття залізниць під власне керування. Час, спосіб, порядок прийняття будуть определені особливим укладом. Польське командування допоможе Українським залізницям рухомим складом, опалом, шмаровилом і иншими матеріялами, потрібними для експлоатації і забезпечення праці залізниць. З метою контролю буде переводитися учот всім перевозкам, а також пересуванню всякого залізничного матеріялу, згідно з порядком, встановленим наказом начальної команди Польських військ, в порозумінню з головною командою Українських військ.

8 §. З моменту роспочаття спільної офензиви і заняття нових теренів Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-большевицького фронту, Український уряд організує на них свою владу і адміністрацію цивільну і військову. Тили Польських військ буде охороняти Польська жандармерія польова і Польське етапове військо; зміна Українською владою наступить на підставі осібної умови, після сформування Української жандармерії, а також Українських етапових військ. На час виконання служби Польською жандармерією і Польськими етаповими військами буде призначено до Українських адміністраційних влад Польських звязкових старшин. Влада на дотепер занятих теренах, які, на підставі політичної умови, признаються Українській Народній Республіці, полишається тимчасово в руках Польської влади, а Український уряд організує свій адміністративний аппарат і, по мірі того організування, влада на тих теренах, по порозумінню з Польським урядом, переходить до рук Українського уряду.

З моменту підпису сучасної конвенції в Камянці Подільському відновлюється функціонування Українських Центральних Державних Установ. Начальна команда Польських військ негайно видасть наказ, аби місцева влада військова і цивільна оказала цьому всіляку поміч.

9 §. По виконанню загального плану спільної акції, евакуація Польських військ з терену України повинна початися по пропозиції одної з договорюючихся сторін, а технічне виконання евакуації наступить на підставі взаємного порозуміння начальної команди Польських військ з головною командою Українських військ.

10 §. Український уряд приймає випекіпірування, заосмотрення і утримання Українських частин, сформованих на території Польщі і яким чи начальна команда Польських військ, чи Польське міністерство військових справ оказало, чи буде оказувати поміч в продуктах, екіпіровці, зброї, амуніції і всякого роду військових матеріалах.

11 §. На Польській території продовжується організація Українських частин, як то мало місце до цього часу в Берестю, аж до часу, коли така організація буде можлива на власній території.

12 §. Начальна команда Польських військ обовязується доставити для Українських військ зброю, амуніцію, снаряження і одяги в кількости, потрібній для трьох дивізій, згідно штатів, встановлених для Польської дивізії зо всіма її санітарними і иншими тиловими закладами і поставить ці матеріяли заосмотрення до роспорядимости Українського міністерства військових справ. Річі замовлені чи закуплені Українським урядом за кордоном, вивезені чи перевезені до місця перебуванння Української армії, завдяки старанням Польського уряду, будуть залічені в кількість вищеназваних матеріялів заосмотрення.

13 §. Ціла здобича залізнична, за винятком панцерних погягів, взятих в бою, а також инша військова здобича, крім рухомої, взятої в бою, становлять власність Української Держави. Подробиці будуть встановлені окремою умовою.

14 §. Подрібна умова фінансово-господарча, а також залізнича конвенція, що торкається сучасної конвенції, будуть заварті додатково.

15 §. Обидві сторони мають право запропонувати заваргя сталої військової конвенції в час, признаний кожною стороною за відповідний. Аж до заварття нової — обовязує сучасна конвенція.

16 §. Обидві сторони зобовязуються тримати цю конвенцію в тайні.

17 §. Ця конвенція пишеться на мовах Польскій і Українській. Обидва тексти обовязуючі. В разі сумніву рішаючим є польський текст.

Ця конвенція підписана в Варшаві 24 Квітня 1920 року, зі сторони Польської — майором Валеріаном Славеком та капітаном Вацлавом Ендржеєвським, на підставі уповноваження Мін. Військ. Справ Р.П.П. від 21 квітня 1920 р., ч. 4160 В.Р.Т. Зі сторони Української — Генер. Штабу Генерал-Хоружним Володимиром Сінклером та Генер. Штабу Підполковником Максимом Дідковським, на підставі уповноваження Заступника Голови Ради Народніх Міністрів У.Н.Р., від 23 квітня 1920 р., ч. 1931.

Уповноваження взаємно обміняні.

* *
*

Характер військового договору той самий, що політичного: все для Поляків і нічого для Українців. Я певен, що дійсно військові люде, як генерал Сінклер і підполковник Дідковський, од себе такого договору не підписали б, а зробили це тільки з послуху перед наказом Головного Отамана, який, як людина не військова, тільки й міг поставити Українську Армію в таке принижуюче й прислужницьке становище перед Поляками.

Українське військо названо для Польського війська союзним, а на ділі його віддано під польську команду і на польську службу, хоч вояки йшли з думкою про службу рідній Українській справі свого народу.

Польська участь в операціях вимовлена тільки до Дніпра, на Правобережній Україні, то б то на території, яку Поляки, як було вияснено з 3 § договору 21 Квітня ,вважають правно своєю в межах 1772 року і з якої згодилися відступити Петлюрі під Україну дві губернії. На Лівобережну Україну вони не йдуть і помочі не дають, бо то... Москві. Це відповідає польському програмові «на знищення Руси», то б то *України*. Правобережжя вони вважають своїм, тому й фронт звуть польсько-большевицьким, без згадки про Українців, наче в нім Українська армія участи не бере від себе і за свою справу. Назви фронту і українським немає. Українська армія несе своє життя не за Українську справу, а за Польські інтереси поработищення України, а тому й фронту українського бути не може — він є польський. Цим Українська армія в цім договорі понижується і обезличується польським так, що і фронт не носить в собі українського, а тому нема і в назві фронту навіть натяку на Українців. Операції всі — тільки під Польською командою, тому Українська команда їй підлегла. Ролю Української армії понижено до субсидіярного значіння польської частини. Яку кількість військової сили дають Поляки для походу — не сказано в договорі. І один Польський полк виставлено важнішим цілої Української армії, яка помагає й служить йому. Через це, по § 4, Польська команда призначає до Українських штабів своїх старшин, не питаючись на те згоди й порозуміння з Українською командою, як підлеглою їй, а Українська команда в Польські штаби доступу не має і тільки посилає за польською згодою до Поляків в їх роспорядження своїх старшин для *звязку* і виконання польських доручень. По § 5 Українське військо — це війська «предоставлені до роспорядження начальної команди Польських військ», яка має право роспорошити їх по всіх усюдах, послати в найнебез-

нечніші місця і боєві передові операції, навіть на знищення, а Польське військо держати в тилу і використовувати собі успіхи Українських перемог. Навіть бойова здобич Українськими частинами панцерних потягів і т. п. повинна вважатися здобиччю Польського війська і перейти до Поляків.

Таким чином, над Українською Армією установлено Польську команду, якій віддано українські — перемоги, життя, смерть... З Українського боку над цим ні союзної участи рівноправного, ні контролю, ні ініціятиви. А сама армія є польсько-українською і польською, української ж армії не існує. (§ 7). Виходить, коли б українська частина зайняла яку частину своїми силами, то те зайняття буде польсько-українським або польським. Перемоги Української армії — не українські, а польські. Українська армія — це тільки гарматне мясо під польською командою, в польських руках і в польських інтересах, для осягнення Поляками на Україні меж Польщі 1772 року і реставрації польського панства поміщиків. Українських генералів і Петлюру віддано договором під команду польську. А як Лівицький назвав Петлюру носієм верховної влади У. Н. Р., то і верховну владу У. Н. Р.

Параграфом 6-м договору Петлюра з своїм урядом зобовязався підчас походу доставляти Польському військові всі харчові продукти, реквізуючи серед місцевого населення, як і коней, підводи, робочих і доставляти Полякам «відповідну готівку», то б то відповідну суму української валюти. Реквізиційні квитки населенню українському установлено договором писати на двох мовах — на польській і українській. Польська мова і її обовязковість у вжитку Української влади на Українській території серед Українського населення — це прикмета й символ польської влади на Українській території, над Українським народом і початок полонізації краю та його інкорпорації до Польщі. Для Поляків було вигідним, росплачуватись чужими грошима, які доставляв їм з свого грошевого друку уряд Петлюри. Очевидно, що ці гроші, позбавлені забезпечення, не мали об'єктивної вартости, а тільки спекулятивну. Для населення вони не могли бути еквівалентом і воно задурно губило реквізоване у його трудове добро. Щоб зменшити незадоволення й опір, умовилися давати до грошей українських ще й премію сіллю та нафтою... Ці продукти показані польськими, а в дійсности були українськими, бо походили з земель, належних Українському народові і ним залюднених, тих, що Петлюра договором 21 квітня 1920 року відрізав од України Полякам. Таким чином, і премія була не польська, а українська, і не польськими, а українськими коштами народу. Але Поляки рішили на цьому зробити ще й специяльно польську спекуляцію коштом Українського народу. Пунктом д) § 6 за польською командою установлені біржеві функції визначати своєю владою вартість української валюти в польській валюті. В ті часи польська марка була дешевша за українську гривню, але польська команда установила рахувати одну польску марку за 10 українських гривень. Таким чином, Поляки брали для своїх потреб од Українського населення за 1 марку те, що коштувало 10 гривень, а населення, коли йшло з тими марками на ринок, то за 10 марок одержувало 1 гривню! Сутички на цім грунті з населенням привели до того, що по інтервенції Українського

уряду Петлюри було установлено за 1 марку 5 гривень! Так грабували Український нарід і цим способом. Польська марка швидко впала катастрофічно, а гривня теж загубила свою навіть спекулятивну вартість і населення українське було просто пограбоване.

Сама премія була спекуляцією на безвихідну нужду Українського населення в солі та гасі, забраних Поляками від Українського народу з його територією. Ця премія була мізерною, гомеопатично малою дозою, а щоб часом яке українське серце реквізиторів не розмякло й не дало свойому братові українцеві більше, то договір установив контроль і стеження за преміями через «приділених польських господарчих старшин»

Очевидно, що реквізиції-грабунки в українського населення для Поляків, зроблені, по договору, українськими руками й українськими силами та засобами, ввесь одіум, всю ненависть і всю ворожнечу населення українського повинні були осередкувати й звернути на українську владу Петлюри і одвернути від Поляків. Цим самостійні військові операції Петлюри на будуче нищилися остаточно, а на даний момент робилися без польської участи й допомоги не можливими. Так Петлюра з своїм урядом зоставався й на будуче в повнім порабощенні і на добрій волі у Поляків, які над ним стали повними хазяїнами і панами.

Очевидно, що в цих умовах українська військова сила місцевими поповненнями, особливо добровільними, ніяк не могла вирости, а щоб ще більше гарантувати себе од цієї небезпеки, то Поляки умовилися з Петлюрою дати Українцям зброю, амуніцію, снаряження тільки на три дивизії (§ 12). Та й цю порцію звязали додатковою умовою. Українська Делегація в Парижі на чолі з Головою її Сидоренком придбала була велике майно військове од Американців і організувала переправку його до Української армії на листопад 1919 року. Сербські і Польські агенти в Парижі вжили з свого боку всіх заходів, щоб розвалити цю справу, і проти них довелося вести велику боротьбу.

Такими заходами Поляки обмежували зріст Українських військових сил трьома дивізіями, то б то кількістю, з якою самостійних військових операцій вести не можна.

В міру пересунення по Українській території Поляки займають на ній в своє посідання залізниці, встановлюють на них свою військово-залізничу владу, яка по своїй уподобі й волі звільняє з залізниць кого хоче і замінює своїми людьми, зробивши про це тільки повідомлення, щоб знали, до кого звертатися. На тій же території жандармерія і етапове військо польські. Заміна Українцями може наступити потім, по згоді Поляків.

Так при допомозі договорів Петлюри з Поляками 21 і 24 Квітня 1920 року Українськими силами, кровю і коштами відбудовувалася Польща в межах 1772 року, принаймні з Українською територією в 162.000 кв. кілометрів і можливостями дальшого поширення до меж 1772 року! Поляки й не ховалися з цими думками, бо в договорах вони ясні, як день, але ж Петлюра зробив договори таємними од Українців і вів несвідому цього, ошукану Українську армію в бої й на смерть за Польщу та її поміщиків на Українських землях. Завдяки договорам Поляки загрібали жар чужими руками і нищили Україну Українськими ж руками, щоб

заволодіти нею знесиленою, позбавленою можливости спротиву й виснаженою.

Для того і польська мова в реквізиційних квітанціях на Україні, і обовязковість тільки польської мови в договорах 21 і 24 квітня 1920 року, і польська влада на Українській території, і Польский прапор, який заміняював собою Український. Коли Українські частини, які були передовими, займали що небудь і вивішували Український прапор, то Поляки надходили й замінювали його своїм. Всім ще памятно, до якої сутички це довело в Київі, де Поляки так само вивинули розвіватися свій прапор!

Не дурно вже в 1917 році в Київі з помешкань Польського костьолу ширилися відозви, в яких проголошувалася Польща до Дніпра в межах 1772 року, а населення в тих межах називалося Поляками і нищилося само імя України й Українець. Уніятський митрополит гр. Шептицький. вертаючись в Галичину, як раз у адміністрації тих помешкань знайшов собі гостинність і жив там. Як виявилося в 1919 році, Шептицький з Тишкевичем і ін. творив організацію, яка мала своїм завданням знищення Української державности і роздертя України на шматки на користь Австрії, а як Австрія розсипалася, то на користь Польщі.

Так і Брюховецький не вислужувався перед Москвою та не робив їй таких уступок, як в цих договорах вислужувався Петлюра перед Польщею та наробив в них їй таких уступок, на які не мав ніякого права і од яких повинно було б удержати елементарне чуття патріотизму, яке в той же час вимагало б пошани до чести Українського імени і до гідности Української нації. Все віддано, потоптано, опльовано... Було з чим таїтися, тому й договори таємні.

Скоропадський московськими екзекуціями та проголошенням федерації викликав проти себе повстання Українського народу. Федерацію він проголосив отверто і ця отвертість була виявом честности. Він не міг не знати, що це викличе заколот проти його. Петлюра брав участь в повстанні і після повалення Скоропадського повстанцями, утворив для Українського народу поработщення Польщі і Полякам, як Московську федерацію. І з цим потаївся! Але сотні фактів давно вопіють про це і виразно промовляють тим, хто вміє аналізувати явища і вдумуватися в них. Договори, 21 та 24 квітня 1920 р. тільки освітлюють ті факти і виявляють в тій руїнницькій роботі певну систему.

Коли порівняти Ризький договір большевиків Московських з Поляками 11 жовтня 1920 року з Варшавським договором Петлюри з Поляками 21 квітня 1920 року, то побачимо, що Поляки орієнтувалися в своїх вимогах на договір 21 квітня 1920 року, утворений з Петлюрою. Большевики були побіджені і поляки ставили їм свої вимоги, які підкріпляли договором з Петлюрою, висовуючи конкуренцію. Межі договору з большевиками ті самі, що в договорі з Петлюрою 21 квітня. Маленьке вирівняння лінії в рахунок брати не можна. Про забезпечення культурно-національних прав Українського населення на відданих Польщі Українських землях § 4 Ризького договору, з 11 жовтня 1920 року, каже те саме, що й § 5 договору 21 квітня з Петлюрою, тільки иншими виразами: Українське населення віддано на полонізацію і національне знищення, бо формулу рівноправія

складено облудно и хитро, а з польського боку й симулятивно. Так Петлюра своїм договором 21 квітня 1920 року прислужився Полякам проти Української нації і в їх справі з Москвою.

Наведені мною докази мусять довести Українцям, що договір 21 квітня 1920 року й незаконний і недійсний для Українського народу зо всіма наслідками, а зроблений мною, хоч і далеко не повний аналіз того договору з додатком до його мусить спонукати Українців вжити заходів проти того договору, як безмірно шкідливого для Української нації, її свободи, незалежности, державности, добробуту, культури, цивілізації і чести та доброго імени.

Що ж торкається осіб, які вели Українську національну справу державности, свободи, відродження й розвитку в темну від Українського народу, творили з Поляками договори в 21 і 24 квітня 1920 року, з якими таїлися од Українців, які переводили ті свої договори-змови в виконання проти Української нації, які помогли Полякам надіти петельку на шию 9.000.000 української людности і відрізати від живого тіла України 162.000 кв. кілометрів Української території, залюдненої українцями, які руйнували Українську справу, зневажили Український нарід і не шанували його доброго імени й чести та людської гідности, то, поки, по виразу народнього поета, «настане Суд», проти оттих осіб принаймні треба бути обережним бо своєю роботою вони показали, що вони вміють тільки заводити. Це найменше. Хай наведені договори промовлять до сумління кожного, чи можна тим особам вірити і чи можна й на далі дозволити їм втручатися в святе й чисте діло Українського відродження, яке вони руйнували і віддали на глум та на поталу Полякам, віддали свідомо, бо нерозуміння цього свідчило б про брак потрібного для громадянина інтелекту.

Прага. Берез. 1926 р.

P. S. Статтю мою уже було набрано, як прийшла звістка про ганебний вчинок Шварцбарда, який зрадницьки позбавив життя безборонного українського емігранта С. В. Петлюру і в своє виправдання заявив, ні би то він цим актом мстився за жидівські погроми на Україні.

С. Петлюра остілько був далеким од якого-б не було антисемітизму, що в ним працювали жиди в українських міністерствах, в Паризькій делегації, в Лондонськім посольстві і инших українських установах. А між його найближчими співробітниками я сам знаю пять українців, жонатих на жидівках. Очевидно, що сих людей, як і самих жидів, ніяк не можна запідозріти в антисемітизмі і допустити, щоб вони могли працювати з Петлюрою, коли-б він був юдофобом чи погромщиком.

Я був міністром юстиції, коли в 1918 р. московські військові частини натворили жидівських погромів на Україні. Рада Міністрів одноголосно ассігнувала три міл. карб. на допомогу розгромленім. Петлюра підписав ту ассігновку і гроши видавалися.

Більш безглуздого обвинувачення Петлюри, як в погромах, не можна й придумати. Тут щось зовсім не так.

С. Шелухин.

4-00 грн.

